

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ühiskonna ja infoprotsesside analüüsi õppekava

Kaidi Meus

Kolme põlvkonna arusaamad privaatsusest andmestunud ühiskonnas

Magistritöö

Juhendaja: prof. Veronika Kalmus

prof. Andra Siibak

Tartu 2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 TEOREETILINE TAUST.....	8
1.1 Ühiskondlikud metaprotsessid: Meediastumine. Andmestumine	8
1.2 Platvormid	10
1.3 Tänapäeva perekond ja privaatsus	11
1.3.1 Perekond ja selle muutumine digiajastul	11
1.3.2 Platvormiperekond ja digiseadmete roll pereelus.....	12
1.3.3 Privaatsus andmestunud maailmas	14
2 MEETOD JA VALIM.....	18
2.1 Valim	18
2.2 Andmekogumismeetod.....	18
2.3 Andmeanalüüsimeetod	19
2.4 Eetika ja privaatsus	20
2.5 Uurimisküsimused	20
3 TULEMUSED.....	22
3.1 Arusaamad privaatsusest omavahelises suhtluses	22
3.1.1 Vanavanemate arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses	23
3.1.2 Lapsevanemate arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses	26
3.1.3 Laste arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses	28
3.2 Arusaamad institutsionaalsest privaatsusest.....	32
3.2.1 Lapsevanemate arusaam institutsionaalsest privaatsusest.....	33
3.2.2 Laste arusaam institutsionaalsest privaatsusest	34
3.3 Arusaamad kommertslikust privaatsusest	34
3.3.1 Vanavanemate arusaam kommertslikust privaatsusest.....	35
3.3.2 Lapsevanemate arusaam kommertslikust privaatsusest	37

3.3.3	Laste arusaam kommertslikust privaatsusest.....	39
4	JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	42
4.1	Milline on intervjueritud pereliikmete arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas?.....	42
4.2	Arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses	42
4.3	Arusaam institutsionaalsest privaatsusest.....	44
4.4	Arusaam kommertslikust privaatsusest	44
4.5	Meetodikriitika	45
	KOKKUVÕTE	46
	SUMMARY	47
	Kasutatud kirjandus	48
	Lisad	53
	Lisa 1. PlatFAMs intervjuukava (lastele, vanematele ja vanavanematele), 2024	53
	Lisa 2. Nõusolekuvorm 15-aastastele ja vanematele	63
	Lisa 3. Nõusolekuvorm 8-14-aastastele lastele.....	64
	Lisa 4. Ingliskeelne intervjuu protokoll.....	65

SISSEJUHATUS

Elame meediastunud maailmas (Hepp, 2018: 144), kus meie kohta kogutakse andmeid, igasugust infot on võimalik digitaliseerida, suhtleme pereliikmete, kolleegide ja ka valitsusasutustega interneti ja platvormide vahendusel, tarbime infot (digitaal)meedia vahendusel. **Meediastumist** saab Heppi (2013) järgi defineerida meedia mõjul ühiskonnas toimuvate muutustena (Hepp, 2013), kusjuures **meedia** on infot vahendavad keskkonnad ja tehnoloogilised vahendid (Kõuts-Klemm ja Korts, 2010: 10), milleks võivad olla nii klassikaline televisioon ja raadio, ajaleht kui ka **platvormid** ehk digitaalsed infrastruktuurid (Poell jt, 2019: 3), mida saab kohandada vastavalt vajadusele. Magistritöös ja PlatFAMs-i projektis (projektist täpsemalt allpool) käsitletakse platvormidena telefonis, tahvelarvutis või arvutis olevaid rakendusi, mis aitavad olla ühenduses teiste inimeste või teiste rakendustega.

Tänapäeva maailm käib kaasas uuendusmeelsusega, mistõttu ei saa meist keegi mööda platvormide kasutamisest ning nendega seotud uuenduste omandamisest. Platvormid on põimunud indiviidide ellu, ettevõtlusesse ja ka riigi valitsemisesse (Poell jt, 2019: 3). Koolilapsed saavad ülesandeid lahendada veebi vahendusel, koolidesse sisseastumised toimuvad veebis, samuti minnakse lähiaastatel üle e-eksamite koostamise ning lahendamiseni põhikoolis (Haridus- ja Noorteamet¹). Üha enam meediastuvas maailmas tähendab aina süvenev ja kõikehõlmav digitehnoloogia kasutus paratamatult uusi väljakutseid, mis on seotud andmete jagamise, kogumise ja töötlemise ning seeläbi ka privaatsusega.

Meediastumise üheks laineks on **andmestumine** – protsess, mille käigus digiteeritakse analoogkujul eksisteerinud sisu ja muudetakse see analüüsivateks andmeteks (Ibrus, 2021), mistõttu on andmete loovutamine saanud läbivaks digitaalse igapäevaelu osaks.

Oleme tänases digitaliseerunud maailmas andnud võimaluse meid jälgida ja andmeid koguda nii kodus (nt nutitelerid, nutikülmkapid) kui ka kasutades kõikjal kaasaskantavaid nutiseadmeid (nt nutikäekellad, aktiivsusemonitorid, nutitelefonid, kodused majapidamistoid tegevad nutiseadmed). Nutiseadmetega platvormide kasutamisel käib lahutamatu kaas personaalse info kogumine kasutajate kohta, ehk digitehnoloogia kasutamisega loome justkui akna avalikkusesse, millele “kardinaid ette ei tõmba” ja selline avatus muudab meid haavatavaks.

Põhiseaduse järgi on kodu privaatne ja seadusega kaitstav koht, mis on puutumatu ning sinna ei tohi ilma loata sisse tungida ega seda läbi otsida (PS § 33). Põhiseadusele lisaks kaitseb perekonna-

¹ [Põhikooli lõpueksamid | Haridus- ja Noorteamet](#), kasutatud 21.02.2025

ja eraelu puutumatust Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmäärus (GDPR) ning 2018. aastal vastu võetud isikuandmete kaitse seadus (IKS). Eestlastel on võimalus vaadata, kes on tema andmete osas huvi tundnud või kes on andmeid kasutanud eesti.ee veebilehel. Andmekaitset teadvustatakse üha enam ja aina rohkem tehakse ka sellealast tööd.

Põhiõigustes on sätestatud kodu kaitsele lisaks ka perekonna ja eraelu kaitsmine (PS § 26). Küll aga on küsitav, et kes tänases kontekstis on perekond. See ei ole enam ühe katuse all elavad ema-isa, lapsed, vanavanemad. Internet on andnud võimalused olla ühenduses igal pool ja sõltumata ajavöönditest ning annab võimaluse tekkida suhetel, mida küll võibolla ehk ei käsitleta konkreetselt perekonnana, kuid tekitab teistlaadse läheduse, mis teatud juhtudel võib olla muutunud isegi olulisemaks nõ tavaperekonnast. Perekond on magistritöö mõistes pereliikmed, kes elavad ühes kodus ja need, keda intervjueritud peavad oma pereliikmeteks - kelleks võivad olla vanavanemad, tädid-onud ja sugulased, kellega suheldakse nii platvormidel kui ka saadakse füüsiliselt kokku.

Platvormide kasutamisega anname ära enda kohta käivaid andmeid ja andmetel on väga suur väärtus - tihti räägitakse, et andmed on uus nafta (Palmer, 2006), tuleb aga rõhutada, et andmed ei teki iseenesest. Nafta teeb rikkaks – sellel on küll vaid oma kindlad kasutusvõimalused, kuid andmetega on see juba veidi keerulisem – nende kogumise vajalikkus ja kasutamine ei ole nii selge.

Erinevate äppide ja digitaalsete platvormide kasutamine on kahe aastakümnega imbunud meie eludesse ning see justkui defineerib ka meie ajastut (Erstad jt, 2024: 165; Sefton-Green jt, 2025: 2). Valisin töö teema, sest tunnen ise ärevuse kasvamist tänu sellele, et tuleb kohaneda erinevate veebiplatvormide kasutamisega ning on oht, et kui neid ei kasuta, siis jääb ilma hüvedest, mida sealt saab. Inimestega suhtlemiseks kasutame erinevaid platvorme ning infovoog on pidev ja võiks öelda, et lausa agressiivne.

Oma lõputöös käsitlen veebitegevustega seotud privaatsuse teemasid. Töö põhineb rahvusvahelise teadusprojekti "Pereelu platvormiseerumine: digitaalsed muutused perekondade igapäevaelus eri põlvkondade lõikes" (PlatFAMs: Platforming Families – tracing digital transformations in everyday life across generations, 2022-2025) Eesti andmetel. PlatFAMs uuring keskendub platvormistunud e digiplatvorme kasutavate perekondade kolme põlvkonda esindavate liikmete igapäevapraktikatele. Põlvkonnana on mõeldud ühe perekonna eri generatsioonide liikmeid ning esindatud on laps, lapsevanem, vanavanem. Uuringus osalevad lisaks Eestile 5 partnerriiki (Norra, Rumeenia, Hispaania, Inglismaa ja Poola). Projekti eesmärk on uurida ja mõtestada perekondade

digitaliseerunud igapäevaelu - millised veebitegevused perede igapäevaelu ja suhtluse juurde kuuluvad ja kuidas eri põlvkondi esindavad pereliikmed - vanavanemad, vanemad ja lapsed - veebiplatvorme kasutavad (ETIS). Projekti rahastab Eesti Teadusagentuur Euroopa Liidu humanitaar- ja sotsiaalteaduste koostöö-programmi CHANSE meetmest „Transformatsioonid: sotsiaalne ja kultuuriline dünaamika digiajastul“ (CHANSE-267; SSVUH22394) (PlatFAMS lühiraport, 2024). Kolme põlvkonda hõlmavaid uuringuid on varasemalt tehtud võrdlemisi vähe (nt Siibak ja Tamme 2013) ning seetõttu on see lähenemine küllaltki uudne.

Mina osalesin projektis intervjuerijana ning viisin läbi kolm intervjuud. Kokku viisime poolstruktureeritud individuaalintervjuusid läbi 11 perekonnaga, valim oli 33.

Magistritöö eesmärk on aru saada, milline on kolme põlvkonna pereliikmete teadlikkus ja hoiakud andmestunud keskkonnas privaatsuse osas. Töö vastab uurimisküsimustele: milline on intervjueritud pereliikmete arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas? Milline on pereliikmete arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses? Milline on pereliikmete arusaam institutsionaalsest privaatsusest? Milline on pereliikmete arusaam kommertslikust privaatsusest?

Lõputöö olen jaganud nelja suuremasse plokki. Esimeses osas annan kirjanduse ülevaate ühiskonnas laiemalt toimuvatest metaprotsessidest: andmestumisest, meediastumisest, platvormistumisest. Samuti avan vanemluse ja laste privaatsuse teematikat. Teises suuremas osas toon välja magistritöö valimi, andmekogumismeetodi ja analüüsimeetodi, annan ülevaate andmekogumisest ja intervjuude läbiviimisest ning eetikast. Kolmandas analüüsin PlatFAMs I uuringuetapi tulemuste kvalitatiivseid andmeid. Neljandas plokkis (arutelu ja diskussioon) tõlgendan analüüsi tulemusi ning toon seoseid teooriaga. Töö lõpetab kokkuvõtte.

Oma lõputöö tegemisel kasutasin aegajalt ChatGPT-d, et pikki ingliskeelseid tekste tõlkida ning osaliselt teha tekstidele toimetust. Kinnitan, et olen oma töö teinud ainuisikuliselt.

Täna oma juhendajat, prof. Veronika Kalmust, kannatliku meele ning heade nõuannete eest, mis aitasid lõputöö tegemisele kaasa ning kaasjuhendajale prof. Andra Siibakule, kes andis mulle soovitusi allikate osas ning tagasisidestas väga palju tehtud töö osas ja aitas konkretiseerida uurimisküsimusi. Täna, et tõmbasid soovitud uuritavaid teemasid koomale ning andsid mulle tugipunkte keskenduda magistritöö raamidesse jäämiseks ühe konkreetsema teemaga. PlatFAMs uuringu raames soovin tänada dr. Signe Opermanni, kes mind lahkesti juhendas intervjuude ettevalmistamisel ning eel- ja järeltööde tegemisel. Täna kolleege, kes mu muresid kuulasid ja ei lasknud mul alla anda – hoides kätt pulsil ja kohusetunde laes. Ja kõige lõpuks soovin tänada oma

koduseid, sest ühistegemiste arvelt nokitsesin oma koolitööd ning teemast lähtuvalt luban edaspidi olla vähem veebimaailmas ning olla rohkem kohal nii füüsiliselt kui ka emotsionaalselt.

1 TEOREETILINE TAUST

1.1 Ühiskondlikud metaprotsessid: Meediastumine. Andmestumine

Ühiskonnas toimuvad pidevad arengud ning tehnoloogia arengus on viimasel kümnendil toimunud tohutu areng. Saks (2022) on oma doktoritöös välja toonud, et meie elumaailmad on meediastumas (Lundby, 2014: 5, viidatud Saks 2022: 13 kaudu) ning meediastumine toob endaga kaasa andmete koondumise, mille põhjal otsuseid tehakse. Otsuseid saab teha nii laiemalt ühiskonnas kui ka indiviidide tasandil – teadlikkus jälgitavusest võib mõjutada meie valikuid ja tegevusi. Laste maailmas saab rääkida lisaks ka kaudsest meediastumisest (Saks, 2022:42), kus otseselt meediat mitte tarbides on siiski laste kasvukeskkond mõjutatud meediast.

Meediastumine ei ole kitsalt vaadates ainult meedia tarbimine. Üldjoontes on teadlased ühel meelel (Hepp, 2018: 11), et meediastumine “hõlmab ühest küljest meediat ja kommunikatsiooni ning teisalt kultuuri ja ühiskonna vastastikuseid mõjusid nende muutumises”. Varasemalt on Hepp (2013) kirjeldanud meediastumist kui ühiskonnas toimuvaid muutusi meedia mõjul ning rõhutanud, et meedia kujundavat mõju tuleb uurida läbi praktikate (Hepp, 2018: 115). Hiljem on Hepp (2022: 58) rõhutanud, et oluline on vaadelda ühiskonna muutuseid läbi meedia toimimise ja leviku.

Meediastumine on pikaajaline protsess, näiteks kui 1970ndatel aastatel seostati meediat peamiselt televisiooni, ajalehtede, kino ja raadioga (Hepp, 2018: 6), siis hiljem hakati meediastumisest rääkima kui kõige vahendamisest meedia kaasabil ja meedia kaudu (Livingstone, 2009: 2). Hjarvard (2008) on välja toonud, et meedia on justkui iseseisev institutsioon, millega ühiskondlikud institutsioonid peavad kohanema, kuid teisalt on ta lahutamatu osa teistest institutsioonidest, näiteks perekonnast, poliitikast kui ka tööelust. Livingstone'i (2009) järgi on ühiskonna institutsioonid ümber kujundatud ja ümber mõtestatud meediastumise tõttu.

Ühiskonnas toimuvaid muutuseid saab kirjeldada meediastumise kaudu, mille üheks laineks on andmestumine. Praktiliselt kõik maailmas eksisteeriv on andmeteks agregeeritav: „Andmestumine tähendab lihtsustatult seda, et igapäevased, tavapäraselt valdavalt kaduvad, haihtuvad ja „nähtamatud“ tegevused ning ühiskondlikud protsessid teisendatakse enamasti arvulisteks, vähemalt osaliselt süstematiseeritud (nt andmebaasi koondatud), kvantitatiivseteks ja analüüsivalmis formaadis olevateks andmeteks, mille põhjal ühiskonnas olulisi otsuseid tehakse“ (Masso jt, 2020: 11). Andmeid saab luua kõigest – telefonikõnedest, sotsiaalmeedias suhtlemisest, sammude lugemisest eraldi seadme või telefonirakendusega, pangakaardi ja bussikaardi kuni eraldiseisva kliendikaardi ja ID-kaardi kliendikaardina kasutamiseni.

Andmete loovutamine on muutunud läbivalt digitaalse igapäevaelu osaks. Andmete kogumine toimub pidevalt ning mugav on jälgida oma edusamme ja kaugel meie tellitud kaup on, nagu kinnitab Goulden (2021:904) - „oleme jälgitavad sörkjate *Fitbit*idest kuni logistikakeskusest ukseni toodava kaubani“. Andmestumise käigus digiteeritakse analoogkujul eksisteerinud sisu ja muudetakse seeläbi analüüsitavateks andmeteks (Ibrus, 2021).

Nutiseadmete kasutamisega kogutakse meie kohta andmeid, mille abil muutume nähtavaks ja loetavaks nii teistele inimestele kui ka masinatele (Masso, 2021: 124), andmed kodeeritakse numbrilisteks väärtusteks ning nende analüüsimisel saab teha järeldusi inimese käitumise kohta (Kiili, 2022). Inimene muutub seeläbi etteaimatavaks ja mõjutatavaks, mida Shosana Zuboff nimetab ka kui jälgimiskapitalismi ajastuks (2019), kus inimeste kohta kogutavad toorandmed on laias laastus reklaami ja müügitegevuse hüvanguks kasutatavad.

On isegi leitud, et andmete omamine võimaldab inimesi ja nende elu allutada, nagu on kirjeldanud Couldry ja Mejias (2019: 1) ning andmete kasutamine allutamise mehhanismina loob andmepõhise valitsemise, millega saab kujundada lugusid maailmas toimuvast (Masso, 2021: 21) - näiteks ennustada inimkäitumist ja vastavalt sellele näiteks mõjutada poliitikaotsuseid. Andmete kogumisega saavad suurkorporatsioonid, riigid ja müügiplatvormid luua müügistrateegiaid, poliitilisi otsuseid, teavitustrateegiaid ja kindlasti midagi, mida me veel nähagi ei oska. Oleme justkui avatud raamatud, kellele saab prognoosida tulevikku vastavalt tekkivatele andmевõrgustikele.

Sellisel kujuneb andmekogumisest protsess, mis kandub üle igapäevaelu teadvustamatult. Nutiseadmete kaudu andmestumine toimub sageli nähtamatult või passiivse osalusena: jagame vabatahtlikult enda ja oma laste infot teadmisseta, mida ja kelle poolt seda töödeldakse. Lisaks tänu meiega kõikjal kaasasolevatele nutiseadmetele, kogutakse andmeid internetiplatvormide kasutamisel. Andmed, mida kogutakse, on väga erinevad. Erinevatel platvormidel kontode loomiseks on võimalus kasutada juba olemasolevaid kontosid (näiteks Google kui ka Facebooki kontosid saab siduda paljude platvormidega). Konto loomisel reeglitega nõustumiseks tuleb läbi lugeda pikad ja üsna keerulised tingimused. Ilma nendega nõustumata platvorme kasutada ei saa. Paljusid platvorme saame kasutada „tasuta“, kuid seda platvormide rangete tingimuste täitmisel, mille hind kujuneb meie privaatsuse ja autonoomia arvelt (Sefton-Green jt, 2025: 3). Sotsiaalmeedia kasutamisega ilmneb privaatsuse paradoks (Solove, 2020), mis on justkui veebi kasutamisega kaasnev paratamatus, et anname osakese oma isiklikest privaatsusest (isiklikest andmetest) ära, „tasudes“ sel moel „tasuta“ platvormide kasutamise eest (van Dijck, 2014).

1.2 Platvormid

Platvorme defineerivad Poell, Nieborg ja van Dijck (2019: 3) kui digitaalseid infrastruktuure, mida saab kohandada vastavalt kasutajate ja pakkujate vajadusele. Platvormid toimivad kahepoolsete turgudena, võimaldades isikupärastatud ja soodustatud suhtlemist lõppkasutajate ja teenusepakkujate vahel.

Oma magistritöös mõistan platvormide all telefonides, tahvelarvutites ja arvutites kasutatavaid rakendusi. Need, sageli nutiseadmetesse allalaetavad rakendused, võimaldavad inimestel olla ühenduses nii teiste inimeste kui ka erinevate rakendustega.

Livingstone ja Sefton-Green (2025: 8) defineerivad platvorme nelja kategooria kaudu: tehnoloogia (programmeeritavus ja andmete kogumine), valitsemine (standardid, turvalisus, sh ka privaatsuse ja õigused), võim (jälgimine, kontroll, valeinformatsiooni levik, käitumise ennustamine) ning majandus (kaubandus, era- ja avaliku sektori suhted). Platvormid on tänaseks põimunud indiviidide igapäevaellu, ettevõtlusesse ja riigi valitsemisesse, muutes platvormistumise püsivaks ühiskondlikuks protsessiks (Poell jt, 2019: 3).

Platvormid avardavad meie võimalusi, millega lubavad ligipääsu teenustele ja infole, võimaldavad suhelda kogu maailmaga, luua sisu ja tellida kaupu eri paigust. Avardatud võimaluste kaudu kujundavad platvormid ümbritsevat keskkonda ja mõjutavad kasutajate käitumist (van Dijck jt, 2019). Platvormide vahendusel saab suhelda nii lähedal viibivate kui ka kaugemal asuvate inimestega, kellega muidu võibolla kunagi ei kohtuks.

Hepp (2018: 150) kirjeldab, et „kommunikatiivsed ühenduvused võivad tekkida vastastikusel (nt e-kirjad või telefon), toodetud meedias (nt veeb või televisioon) või digitaliseeritud meediasuhtlused, sealhulgas arvutimängud“. Platvormide kaudu suhtlemine süvendada sotsiaalseid sidemeid, kuid ka arusaamatusi ning konflikte, mis näost näkku suheldes ehk ei ilmneks. Platvormidel suheldes puudub vahetu kehakeele tõlgendamine ning suhtlus toimub pigem kirjalikult või nutiseadme vahendatud videopildi kaudu, mida iga inimene tõlgendamine vastavalt oma tunnete ja kogemuste põhjal.

Platvormide mõju inimeste käitumisele on märkimisväärne ning nende roll on igapäeva elu osa. Van Dijck, Poell ja Waal (2018: 20) väidavad, et „platvormidel on ametiasutustest suurem mõju meie avaliku ja privaatsesse ellu sekkumisel ja kujundamisel“. Kasutajate kohta kogutavad andmed moodustavad infoörgustiku, mis võimaldab ettevõtetel pakkuda järjest personaalsemaid tooteid ja teenuseid.

Platvormide kasutamisel annab vabatahtlikult loa oma andmete töötlemiseks ning ligipääsuks ettevõtjatele, kes neid andmeid turunduslikul eesmärgil kasutavad. Sotsiaalmeediaplattformide kasutamisel meeldimiste ja jagamistega kogutud kasulikud andmed on turundusettevõtetele väärtuslikud, aidates neil oma tooteid ja teenuseid efektiivsemalt sihtrühmadeni viia (Masso jt, 2021: 20). Samuti on platvormiseerunud ka riigi ja valitsemise infrastruktuurid (Livingstone ja Sefton-Green, 2025: 10), mil inimesed annavad oma andmeid kasutada ning analüüsida ja mille kaudu saab riik omakorda oma võimu rakendada.

Platvormide toimeloogika põhineb kasutajaandmetel (van Dijck & Poell, 2013) ning andmete loovutamise võimaldamel platvormidel pakkuda kasutajatele personaalseid teenuseid (Mejias ja Couldry, 2024: 65). Seejuures toimub andmete pidev analüüs ning personaalse sisu kaudu hoitakse kasutajaid platvormidel (sammas, 2024: 71). Algoritmid ühendavad kasutajaid platvormi pakutava sisu, teenuste ja reklaamidega (van Dijck jt, 2018: 10). Platvormid on kujundatud vastupandamatuks, et kasutajad tahaksid seal palju aega veeta. Kasutajate jaoks võivad platvormidele loovutatud andmed tunduda tavalised, kuid ettevõtjate jaoks on need väärtuslik ressurss, millega põhjal teha turundust ja reklaami ja riigi jaoks võimalus teha juhtimisotsuseid.

1.3 Tänapäeva perekond ja privaatsus

1.3.1 Perekond ja selle muutumine digiajastul

Perekond on olnud läbi ajaloo üks kesksemaid ühiskondlikke kooslusi, mille tähendus ja vormid on ajas muutunud. Ühiskondlike muutuste, tehnoloogia arengu ja globaliseerumise mõjul on ka peresuhted ja nende korraldus üha mitmekesisemad. Traditsiooniline perekonnamuudel, kus keskmeks on abielupaar ja nende lapsed, on laienenud ja hõlmab uusi ühendusi.

Eesti Keele Instituudi järgi nimetatakse perekonnaks abielupaari koos järglaste ja lähisugulastega, kes kuuluvad ühte leibkonda. Kui veel 2023. aastani kehtinud perekonnaseaduse järgi said abielu sõlmida mees ja naine, siis 2024. aastast võimaldab seadus abielu sõlmida kahel täisealisel füüsilisel isikul, sõltumata nende soost (PKS § 1, lg 1 ja 2). Seega on ka seaduslik perekonnakäsitlus ajas muutunud.

Selle magistr töö kontekstis on perekond veelgi laiem – perekond ei pea asuma ühel pinnal (Napp, 2023: 48), ega isegi samal mandril või ajavööndis. Me saame olla perekond kaugelt ja olles ühenduses enamatega kui meie sünniperekond. Tänapäeval on perekond seotud tunnetuslike ja suhtlusvõrgustike kaudu – jagame tundeid, kogemusi ja igapäevaelu inimestega, kes ei pruugi kuuluda meie sünniperekonda. Hepp (2018: 17) kirjeldab perekonda kommunikatiivse

figuratsioonina - kogukondadena, mida hoitakse toimimas vestluste, (mobiil)telefonisuhtluse, sotsiaalmeedia, digitaalsete fotoalbumite, kirjavahetuse ja isegi ühise telerivaatamise kaudu.

1.3.2 Platvormiperekond ja digiseadmete roll pereelus

Platvormide laienemine kõigisse eluvaldkondadesse on toonud kaasa uue nähtuse - platvormiperekonnad. **Platvormiperekond** hõlmab seadmeid ja rakendusi, mida kasutatakse igapäevaelus ning mida juhitakse ja jälgitakse platvormide kaudu. Nendeks on näiteks kodutehnika (nt robottolmuimejad, nutikülmikud, -pesumasinad) ja tervise jälgimise rakendused (nt toitumisrakendused, sammulugejad või rasedusmonitorid) (Goulden, 2021: 904).

Seadmete ja rakenduste kogutud andmed edastatakse platvormi omanikele ja kolmandatele isikutele, mis võib olla seotud nii kommertsteenustega kui ka avaliku sektori järelvalvega. Platvormiperekonnas on tarbimine ja andmete jagamine muutunud tänase pereelu korraldamise keskseks osaks (Goulden, 2021: 915).

Platvormiperele puhul kasutatakse ühiseid perekontode lahendusi ja nutikodudele omaseid vestlusagente nagu Amazon Alexa ja Google Assistant. Ühiskontod võimaldavad määrata pereliikmetele erinevaid rolle, tugevdades seeläbi kuuluvustunnet. Samas võivad need esile tuua ka pereliikmetevahelised võimusuhted ja haavatavuse – pereliikme kustutamine ühiskontolt ja eemaldamine ühe klikiga (Goulden, 2021: 913) võib sümboliseerida suhte lõppu või seda võib tõlgendada peresuhte katkestamisena.

Platvormiseerumine muudab perekondi: perekondade eluviis kohaneb digitehnoloogiaga, samas kui tehnoloogia kohaneb pere vajadustega.

Perekonna keskseks osaks on oma liikmete eest hoolitsemine, eriti lapsevanemate kohustus oma järglaste eest hoolitseda (PS §27). Järglaste eest hoolitsemist saab tänapäeva meediastunud maailmas teha lakkamatult (Napp, 2023) ning digitaalses maailmas on hoolitsemine saanud uue kuju - räägitakse näiteks digitaalsest vanemlusest (Mascheroni jt, 2018).

Maailma Terviseorganisatsiooni poolt (WHO, 2007: 8) on välja toodud lapsevanema 5 rolli: 1) ühenduse hoidmine, 2) käitumise kontrollimine, 3) individuaalsuse austamine, 4) eeskujuks olemine, 5) ressursside võimaldamine. Digitaalse vanemluse kontekstis, seevastu, võib lapsevanema ülesanneteks pidada järgmisi tegevusi (Mascheroni jt, 2018: 21):

- 1) veebis usalduse hoidmine ja ühenduses püsimine;
- 2) reeglite, sh piirangute, seadmine platvormidel veedetud aja osas ja selgitavad privaatsust;
- 3) lapsevanemate poolt on võimaldatud lastel veebimaailma võimalusi iseseisvalt avastada;

- 4) vanemad on lapsele veebi-eeskujud - mida rohkem lapsevanemad internetis aega veedavad ja mida enam nad enda privaatsust jagavad, seda enam teevad seda ka lapsed;
- 5) võimaldavad lastel kasutada digitehnoloogiaid ja veebiteenuseid ning aitavad neid ohutult kasutada.

Digitaalse vanemluse juurde kuuluvad pereelus kasutatavad tehnoloogiad, millega pöörata tähelepanu laste veebitegevustele ning hoolitseda laste eest hoolitseva jälgimisega (*caring dataveillance*) (Lupton, 2020). Vanemlik hoolitsus paneb kasutama erinevaid digitehnoloogiaid, mis suunavad vanemlikke praktikaid. Näiteks on lapsevanematel võimalik hoida end kursis koolis toimuvaga haridusplatvormide kaudu, mille kaudu näevad, mida on lastel õppida, millised on lapse hinded ning kuidas tal koolis läheb. Kiili magistritööst (2022) selgub, et emad soovivad olla kooliga suhtluses, sest see aitab vanemal pakkuda tuge oma lapsele ning paneb tundma end olulise osana lapse kooliteest. Lisaks koolieluga kursis olemisele on laste eest hoolitsemisel võimalik digitaalsete seadmetega olla pidevalt kursis nende platvormidel tegutsemisega ja asukohaga. Näiteks paljudel lastel käe peal nutikell või telefoni alla laetud mõni vanemliku kontrolli rakendus, mille kaudu saavad lapsevanemad laste füüsilisel asukohal ja ka laste veebitegemistel silma peal hoida.

Eestis kasutatavad haridusplatvormid on eKool, Studium, Eliis. Kooliga suhtlemisel kasutatavad platvormid aitavad hoida laste õppimisel silma peal, jälgida koolis toimuvat ning olla ühenduses kooli personaliga. Digitaalsed oskused on selle jaoks olulised ning oskuste puudumine võib just nende õpilaste jaoks, kellega peaks rohkem tegelema, tekitada ebavõrdsust (Beilmann jt, 2023: 5). Majanduslik seis võib mõjutada ka lapsevanemate digioskusi ja teadlikkust (samas). Digitaalsete vahendite kasutamisel võib probleeme tekitada lapsevanemate digioskustes kahtlemine ning nende ebakindlus pärsib lastele digipädevuste edasiandmist (Mascheroni jt, 2018 :10), mis takistab lastel turvaliselt digitaalsete seadmete kasutamist.

Lapsevanemate digioskused aitavad laste arengule kaasa. Kui EU Kids Online 2018. a uuringu järgi tundis 79% uuringus osalenud Eesti lapsevanematest oma interneti kasutamises enesekindlalt, siis hiljuti läbi viidud Kantar Emori uuringust (2024) selgub, et enda digioskusi, kas väga heaks või heaks pidanud lapsevanemate hulk on veelgi kasvanud - 84% vastanutest jäi enda digioskustega rahule. Digioskuste omandamine annab lapsevanemale võimaluse oskusi edasi anda oma lastele, et saada iseseisvalt platvormidel hakkama.

Liigne hoolitsemine ja kontroll võivad lapses tekitada sõltuvust lapsevanemast, vähendada enesejuhtimisoskusi ja hilisemas elus soodustada eluga rahulolematust, ärevushäireid,

emotsionaalsust ning kalduvust depressioonile (Cui jt, 2019). Marx ja Steevesi (2019) kohaselt kuulub paljude tänapäeva lapsevanemate kohustuse ampluaasse lapse järele luuramine (*spying*), mida võib omakorda tõlgendada kui praktikad, mis on kasvanud välja vanemate ärevusest, murest ja vahest ka usaldamatusest oma laste vastu. Digitehnoloogiate kasutamine võib kaasa tuua privaatsusega seotud piiride ületamist, sest lapsed on harjunud jälgimispraktikates ning ei kahtle oma vanemate autoriteedis (Napp, 2023: 50).

Seejuures on oluline mõista, kuidas andmepõhised jälgimispraktikad ei mõjuta mitte ainult laste privaatsust, vaid kujundavad ka arusaamu vanemlusest. Pangrazio ja teised autorid (2025: 47) on välja toonud, et „hea“ vanemlus on mõõdetav tänu kogutavatele andmetele. Sotsiaalne surve tekib seesuguse „hea“ vanemlusega, mis võib mõjutada meie tarbimiskäitumist. Võib ette tulla olukordi, kus lapsevanemad ei kasuta nutiseadmeid või digitehnoloogiat ning seetõttu võib tekkida olukord, kus jäädakse infost ilma ning seetõttu on kaasatus väiksem ja tekib väljajäämise oht. Info ajendil tehakse otsuseid ja käitatakse vastavalt otsustele. Näiteks ilma Facebooki lapsevanemate grupiga liitumiseta ei ole võimalik saada kätte infot kaasamise osas või kui treener on teinud laagriinfo grupi ja jagab ainult seal infot, siis võib jääda inforingist välja.

Täiskasvanute vahel jagatav info võib olla tundlik laste jaoks, siis seetõttu on lastele seatud üldiselt digitaalsete platvormidele vanusepiirangud. Näiteks peavad META platvormide (Facebook, Messenger, Instagram, WhatsApp) ja Snapchati kasutamiseks konto tegemisel olema 13-aastane. Google konto loomiseks peab olema samuti 13-aastane, kuid alla selle vanuse saab selle luua Google konto Family Linki abil, millega saab vanem kasutatavate teenuste üle järelevalvet teostada.

1.3.3 Privaatsus andmestunud maailmas

Privaatsus kätkeb endas eraelu (PS § 26) ja kodu (PS § 33) puutumatus ning samuti kaitset isikuandmetele. Isikuandmete kaitse üldmääruse järgi võivad isikuandmeteks olla igasugune teave, millega saab isikut tuvastada: nimi, isikukood, asukohateave, võrguidentifikaator või selle füüsilise isiku ühe või mitme füüsiline, füsioloogiline, geneetiline, vaimne, majanduslik, kultuuriline või sotsiaalne tunnus (GDPR, artikkel 4). Privaatsus on vabadus, mida kinnitab põhiseaduse § 20 „Igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatussele”.

Privaatsuse hoidmine on andmestunud ja digitaliseerunud maailmas üha olulisem, sest andmete lekkimise kohta on lähiajast ka Eestis mitmeid juhtumeid (näiteks Apotheke kliendiandmete leke 2024. aprillis, 2021. aasta aprillis Facebooki andmete leke). Inimõiguste Keskuse välja töötatud

materjali² järgi on andmeühiskonnas eriti oluline olla kursis oma andmete töötlemisega – kes, miks ja kuidas andmeid töötleb. Igaühel on õigus privaatsusele ja õigus otsustada enda kohta käivate andmete osas milliseid ja kui suurel määral avalikustada tohib.

Suured tehnoloogiaettevõtted nagu Meta, Microsoft, Apple, Amazon jt koguvad andmeid ning neid kasutatakse ära müügistrateegiate loomisel (Erstad jt, 2024). Google on suurim reklaamiettevõtte, kes pakub tohutul hulgal digitaalseid teenuseid, kogub andmeid otsingu sisestuste, videote vaatamisega, teab kasutajate asukohta. Kogutud andmetest lähtuvalt teab kasutaja eelistusi ja plaane ning annab sisendit masinõppele, sh digitaalsetele agentidele (nt Amazon Alexa, Apple Siri), keda arendatakse üha enam suhtlema kasutajaga.

Privaatsuse osas usaldatakse rohkem oma pereliikmeid ja haridussüsteemi: Euroopa Sotsiaaluuringu 2021. aasta küsitluse andmetel tunnetatakse Eestis institutsionaalse privaatsuse osas kõige vähem ohustatuna kui isiklike andmeid kasutatakse pereliikmete ja haridussüsteemi poolt (Masso, 2023). Sama uuringu andmetel tuntakse privaatsusele ohtu, kui kogutud andmeid kasutavad äriettevõtted ja võõrad inimesed. Seega on oluline näha, kuidas tunnetatakse Stoilova, Nandagiri ja Livingstone'i (2019: 559) privaatsuse kontekstis eristatud kolmest jaotust: inimestevahelist, institutsionaalset ja kommertslikku privaatsust (samas, 560):

- 1) Inimestevaheline (*interpersonal*) privaatsus – privaatsus, mis puudutab info-ja andmete jagamist näiteks pereliikmete, eakaaslaste või kogukonnaliikmete vahel.
- 2) Institutsionaalne (*institutional*) privaatsus – privaatsus, mida võib riivata riiklike institutsioonide, nt haridusasutused, tervisesektor, politsei, jne., tegevus ja selle platvormiseerumine.
- 3) Kommertslik (*commercial*) privaatsus – privaatsus, mida võivad oma tegevusega riivata ärihuvidest kantud erafirmad nt kasumit teenivad ettevõtted, müügiplatvormid ja omakorda need, kellele platvormide kaudu saadud infot jagatakse.

Jagatav ja saadav, talletatav info on rakenduste omanike poolt jälgitav ning seda on võimalik jagada lapsevanemate ja teiste lastega seotud institutsioonidega (Stoilova jt, 2019: 560). Stoilova jt (2019: 568) uuringust nähtub, et varasemalt on kõige aktiivsemalt uuritud inimestevahelise privaatsuse riiveid, seevastu näiteks laste arusaama privaatsusest kommertskeskkonnas ega ka institutsionaalsel tasandil pole eriti uuritud.

Privaatsusele tähelepanu pööramine ja privaatsuse ohtude uurimine on oluline, kuid samal ajal on tähtis näha võimalusi, mida platvormid pakuvad. Platvormide kasutamine loob uusi

² <https://humanrights.ee/iga-kliik-loeb-ka-sinu-andmeid/>

suhtlemisvõimalusi, kuid toob seeläbi kaasa vajaduse peresuhetes ümber mõtestada intiimsuse, autonoomuse ja ka privaatsuse teemasid (Mannell jt, 2025: 39). Platvormistumisega käib lisaks kaasas ka vajadus tegeleda varasemast enam andmete kasutamise ja kontrolliga. Ehk pered on sunnitud rohkem mõtlema andmete jagamise ja privaatsuse teemadele ning sellele, millistel tingimustel on nad nõus osakest oma privaatsusest ohverdama (sammas, 2025: 42). Samaaegselt on oluline teadvustada, et teave, mida inimesed peavad privaatseks, võidakse ilma nende teadmata platvormidel jäädvustada (Membrive ja Mino-Puigcercos, 2025: 73) ning privaatsusriive võib toimuda enesele teadmata.

Privaatsuse hoidmiseks on oluline tähelepanu pöörata platvormide kasutamise harjumustele. Erinevate generatsioonide vahel on veebikäitumine erinev. Vanavanemate veebi kasutamine on pigem ettevaatlik. Lapsevanemate interneti kasutamise enesekindluse kasv aitab lastel veebis hakkama saada (EU Kids Online, 2018). Seetõttu oskavad nad ka laste tähelepanu juhtida platvormidel toimuva osas ning vanemlikul vahendamisel on laste veebitegevustel suur roll. Sama uuring näitas ka, et laste seas tarbitakse meediat üha targemalt. Laste osas toodi välja privaatsuse seisukohalt (Norstat, 2022), et see sisaldab privaatsust riivavaid olukordi, mil näiteks saadetakse solvavaid või sobimatu sisuga sõnumeid või varastatakse mängukonto. Lisaks kardetakse nõusolekuta piltide jagamist, jälitamist, paroolide varastamist. Samaaegselt ollakse valmis jagama infot oma hobide, kodukoha või ka ees- ja perenime.

Lapsed kasutavad juba alates sünnist erinevaid nutiseadmeid. Esialgu võimaldatakse neil küll vaadata videosid ja multfilme, kuid mida aeg edasi, seda rohkem kasutavad lapsed iseseisvalt (nuti)seadmeid. Lapsed saavad oma andmeid jagada ise või saavad seda teha nende vanemad või hoopis kolmandad osapooled (Dethloff, 2023: 4; Stoilova jt, 2019: 559) ning seetõttu teeb see lapsed haavatavaks muuhulgas ka küberkiusamise ees.

Lapsevanemad soovivad jagada (ingl k *sharenting*) oma kasvatamise rõõme, kogemusi ning raskusi (Thimm, 2023: 42) sotsiaalmeedias ning loovad sellega lapsele kuvandi juba enne kui nad ise teadlikult omale kontod teevad. Jagamise kaudu soovitakse saada positiivset vastukaja. Vanemad jagavad tihti peale ka isiklike fakte laste kohta, millest ehk lapsed ei soovi, et kõik teaksid. Seetõttu on oluline, et enne postitamist küsiks vanemad lastelt nõusolekut, et lapsed on antud postituse tegemisega nõus. Perekonnaseaduse § 124 järgi on lapsevanemal kohustus ja õigus oma last kasvatada, samas arvestades lapse huvide ja õigustega ning lastekaitse seaduse § 21 järgi tuleb lähtuda laste huvidest, mis tähendab, et lapselt tuleks enne postitamist küsida nõusolekut. Samas, kui laps ei ole veel võimeline enda osas vastu võtma otsuseid, siis on see lapsevanemate otsustada, mida ja kuidas teha. Alla 13-aastase puhul vastutab andmete töötlemise eest tema

seaduslik esindaja (IKS § 8 lõige 2), seega on vanematele antud kõik õigused lapse eest vastutamisel. Hoolimata regulatsioonidest, võib lapsevanemate veebikäitumine, mis puudutab laste isikuandmete avalikustamist, laste privaatsust riivata.

Laste privaatsus on tihedalt seotud samuti sellega, mida nad internetis näevad ja kogevad. See, mida lapsed näevad meedias, võib mõjutada laste käitumist, muuta nad kartlikumaks või panna tundma ohtusid, millele lapsevanemad ei ole selgitusi juurde andnud (Saks, 2022: 21-22). Lapsed on haavatavad ning laste kaitsmiseks saavad lapsevanemad ette võtta erinevaid meetmeid. Tehnoloogiausku vanemad usuvad, et võivad kontrollida oma lapsi ning jälgimine aitab leevendada muresid ja jälgimine ei kahjusta laste privaatsust (Mascheroni ja Siibak, 2021: 71).

Lapse õiguste konventsiooni artiklis nr 16³ on välja toodud, et lapse eraellu, sh kirjavahetusse, ei tohi meelevaldselt ega ebaseaduslikult sekkuda ning tal on õigus kaitsele seesuguste rünnakute vastu. Ühtlasi, nagu igale isikule, on ka lastele lubatud eneseväljenduse ja sõnavabadus. Seetõttu on just eriti oluline, et lastele õpetatakse sotsiaalseid ning digioskuseid. Artikli nr 17 järgi peab tagama juurdepääsu mitmekülgele riiklikule ja rahvusvahelisele informatsioonile ja materjalidele, eriti neile, mille eesmärk on lapse sotsiaalse, vaimse ja kõlbelise heaolu ning füüsilise ja vaimse tervise areng. Laste suunamine ja juhendamine on lapse arengut arvestades lapsevanema kohus (Dethloff, 2023: 11), seega laste õiguste eest seismine on lastevanemate õlul. Hepp on öelnud (2018: 115), et oluline on uurida meediastumist läbi praktikate. Platvormide kasutamise populaarsusega luuakse järjest rohkem platvormiperesid ning on oluline uurida, kuidas tajuvad ja mõtestavad platvormide kasutajad andmestunud ühiskonnas privaatsust. Magistritöö eesmärk on mõista kolme põlvkonna pereliikmete teadlikkust ja hoiakuid privaatsuse osas andmestunud ühiskonnas. Töö vastab põhiküsimusele, milline on arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas ning lähtuvalt Stoilova jt kolmesest jaotusest on alaküsimused - milline on arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses, milline on pereliikmete arusaam institutsionaalsest privaatsusest ja milline on pereliikmete arusaam kommertslikust privaatsusest.

³ [Lapse õiguste konventsioon–Riigi Teataja](#)

2 MEETOD JA VALIM

2.1 Valim

PlatFAMs-i uuring keskendub kolme põlvkonna kogemustele, hoiakutele ja praktikatele, mille välja selgitamiseks tegime poolstruktureeritud intervjuud, kokku 11 perekonna 33 liikmega. Perekonda kuulusid kolme põlvkonna esindajad: 8–17-aastane noor, lapsevanem või eestkostja ja vanavanem. Sõltuvalt uurimiseesmärgist valisime välja perekonnad (sihipärane valim), kus kasutatakse digitaalseid platvorme ning perekonda esindavad kolme põlvkonna liikmed.

Valim on sihipärane ja selle moodustas PlatFAMs-i uurimisrühm konsensuslikult. Oluline oli, et uuritavad oleksid nii väiksematest kui ka suurematest asulatest ning esindatud oleksid nii mehed kui ka naised. Valimis olid esindatud enam-vähem võrdselt nii nais- kui ka meessoost isikud, vastavad arvud on 18 ja 15. Intervjueeritavatest noorim oli 9-aastane ning vanim 76-aastane. Intervjueeritud 5 last olid 9- kuni 13-aastased, 14-19-aastaseid oli 6, neist omakorda 8 poisid ja 3 tüdrukud. Täiskasvanud intervjueerituteist 7 on mehed ja 15 naised.

Intervjueeritavad valiti uurijatele tuttavate isikute hulgast. Esmalt võtsime potentsiaalsete osalejatega ühendust telefoni teel, tutvustasime uuringu eesmärki ning küsisime nende valmisolekut osaleda uuringus. Pärast suulise nõusoleku saamist edastasime osalejatele kirjaliku teabe uuringu kohta ning pakkusime võimalust täiendavaks konsultatsiooniks, et vastata küsimustele, selgitada intervjuu läbiviimise protsessi ning leppida kokku sobiv aeg vestluseks. Valimi koostamisel püüdsime tagada soolise tasakaalu, kaasates nii meessoost kui ka naissoost osalejaid.

2.2 Andmekogumismeetod

Magistritöö põhineb rahvusvahelise teadusprojekti "Pereelu platvormiseerumine: digitaalsed muutused perekondade igapäevaelus eri põlvkondade lõikes" (PlatFAMs: Platforming Families – tracing digital transformations in everyday life across generations, 2022-2025) kogutud andmetel. Kolme põlvkonda hõlmavaid uuringuid on varasemalt tehtud võrdlemisi vähe (nt Siibak ja Tamme 2013) ning seetõttu võib lähenemist pidada uuenduslikuks.

Intervjuud olid poolstruktureeritud ehk semistruktureeritud. Nende eeliseks on intervjuukava kasutamine, mille läbiviimisel sai muuta küsimuste esitamise järjekorda ning esitada täpsustavaid küsimusi. Intervjueeritavatel oli võimalus küsimustele vastata täiel määral oma sõnadega.

Intervjuukava koosnes 9 peamisest küsimusest, mille all oli mitmeid lisaküsimusi (intervjuukava, Lisa 1). Esimesed 2 põhiküsimust keskendusid perekonna tähendusele ja perekonnaga

suhtlemisele. 3.-6. küsimused keskendusid platvormide pereellu integreerimisele ning milliseid ja kuidas platvorme kasutatakse. Viimase ploki küsimused 7.-9. keskendusid tulevikule ning sellele kuidas ja millist rolli platvormid pereelus mängivad. Vestlused kestsid keskmiselt 82 minutit, kusjuures kõige lühem 42 minutit ja pikim 145 minutit. Vestlustest koostatud transkriptsioonid olid pikad, kõige lühem 17 lehekülge ja pikim 35 lehekülge.

Individuaalintervjuude tegemiseks saatsime kõigepealt kirjaliku infokirja ja infokirja saatmise järel helistasime ja rääkisime asjad üle ning vastasime tekkinud küsimustele. Kõigilt kolmelt osapoolelt pidime saama nõusolekud ning seejärel tuli neil ka nõusoleku vorm allkirjastada. Andmete kogumise ja privaatselt hoidmise osas andsime rohkem selgitusi.

Enne intervjuude läbiviimist vaatasime üle küsimused, kaardistasime võimalikud stsenaariumid. Intervjuude käigus dokumenteerisime kasutatavad rakendused.

Pärast intervjuude läbiviimist täitsime ingliskeelse anonüümsete andmetega intervjuuprotokolli ("Fieldwork notes protocol", Lisa 4), kuhu märkisime intervjuueeritavate taustandmed ning esialgsed tähelepanekud edasiseks analüüsiks.

Mina viisin läbi kokku kolm vestlust. Magistritöö tegemiseks lugesin läbi kõik 33 intervjuu transkriptsiooni, millest lühim oli 17 lehekülge ja pikim 35 lehekülge. Privaatsusega seotud küsimused olid 5. plokis (küsimustiku alaküsimused C. ja D., Lisa 1). Kõik I etapi intervjuud viidi lõpule 2024. aasta juunis.

2.3 Andmeanalüüsimeetod

Andmete analüüsimisel kasutasin kvalitatiivset tekstianalüüsi, mis andis võimaluse lähemalt tutvuda kolme põlvkonna inimeste kogemuste ja arvamustega. Kvalitatiivne uurimus annab võimaluse uute aspektide tunnetamiseks, anda neile tähendus (Õunpuu, 2014) ning mõista teksti peidetud tähendusi (Kalmus jt, 2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs on tundlik ja täpne ning tähelepanu on võimalik pöörata harva esinevatele nähtustele tekstis. Meetodi tugevusena ei lihtsustata ega moonutata uuritavat nähtust. Nõrkus selle meetodi juures on probleemid tekstide võrdlemisel ning vähene üldistatavus väikese valimi tõttu (samal, 2015).

Andmete analüüsimisel kasutasin Exceli tabelit, kuhu struktureerisin info süstemaatiliseks töötlemiseks. Tabeli veergudesse märkisin perekondade pseudonüümid ning vastajate soo ja vanuse. Ridadel esitasin kategooriad, alustades üldisest privaatsuse käsitlusest, mis jagunes kolmeks alamkategooriaks: inimestevaheline, institutsionaalne ja kommertslik privaatsus. Iga

kategooria ja alamkategooria puhul kajastasin andmeid põlvkondade lõikes (G1, G2, G3). Kokku sisestasin intervjuudest pärit tsitaate ja kokkuvõtteid 132 lahtrisse.

Analüüsis lähtusin intervjuude tekstides esinevatest märksõnadest nagu “privaatne”, “privaatsus”, “eraelu”, “andmed”, “jagamine”, mis kujunesid koodideks. Neid märksõnu kombineerisin teoreetiliste lähtekohtade ja mõistetega. Kasutasin seega nii induktiivset kui deduktiivset lähenemist - teooriapõhine raamistik võimaldas andmeid suunatult tõlgendada, samas andis avatud kodeerimine võimaluse tuvastada uusi ilminguid.

2.4 Eetika ja privaatsus

Tiidenberg ja Siibak (2020: 119) on välja toonud, et uuringus osalevad inimesed peaksid olema teadlikud, mida nendelt kogutud andmetega tehakse ning hea tuleb seista selle eest, et uuringus osalemine neile mingil viisil kahju ei tooks.

Käesolevas uuringus osalemine toimus vabatahtlikkuse alusel. Kõigile osalejatele anti eelnevalt põhjalik selgitus andmete kogumise, kasutamise ja säilitamise põhimõtete kohta. Osalejad kinnitasid oma osalemise nõusoleku lehtede allkirjastamisega (Lisa 2). Alaealiste, kuni 14-aastaste puhul oli nõutav nii lapse kui ka tema lapsevanema või eestkostja kirjalik nõusolek (Lisa 3).

Intervjuude salvestused, pildid, protokollid on hoitud parooliga kaitstud Tartu Ülikooli OwnCloudi pilvekaustas. Intervjuude salvestusi jagati konfidentsiaalsuskohustuse võtnud transkribeerijaga, kes tegi salvestistest tekstifailid, misjärel iga intervjuueerija oma intervjuueeritavate tekstid anonüümis. Võimalikud asukohad, isikute nimed anonümiseeriti X-ide, Y-ite või muude tähtedega ning iga perekond sai omale pseudonüümi, ametite puhul anti neile üldisem nimetus. Oluline oli säilitada sisuline pool, aga nii, et isikuid tuvastada ei oleks võimalik.

Toorandmed hävitatakse, kui neid enam vaja ei ole ja neid võib säilitada maksimaalselt 5 aastat. Uurimisrühm sõnastas andmete kogumise ja haldamise põhimõtted ja koostas andmehaldusplaani, mida kõik intervjuueerijad jälgisid.

Allkirjastatud nõusolekuvormid ja salvestised ning transkriptsioone hoiame piiratud krüpteerituna välisel kõvakettal, mida hoiame turvaliselt.

2.5 Uurimisküsimused

Põhiline uurimisküsimus on: milline on intervjuueeritud pereliikmete arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas?

Põhiküsimusest lähtuvad alaküsimused:

- 1) Milline on pereliikmete arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses?
- 2) Milline on pereliikmete arusaam institutsionaalsest privaatsusest?
- 3) Milline on pereliikmete arusaam kommertslikust privaatsusest?

3 TULEMUSED

Privaatsuse käsitlemisel tugineb analüüs Stoilova, Nandagiri ja Livingstone'i (2019) kolmetasandilise privaatsuse raamistikule, mis eristab inimestevahelist, institutsionaalset (nt hariduse, tervishoiuga seotud rakendused) ja kommertslikku privaatsust. Analüüsi keskmes on erinevate põlvkondade arusaamad ja hoiakud.

Uuringu tulemuste esitlemisel kasutan erinevate generatsioonide arvamuste ilmestamiseks pseudonüümi, pereliikme rolli ning vanust, nt Aas, poeg, 15. Teen väljavõtteid andmestikust ning toon näiteid ilma, et need läheksid liiga spetsiifiliseks (Tikerperi, 2020). Tulemuste jaotusel lähtun kolmest küsimusest ning nende all omakorda generatsioonide jaotusest - vanavanema, lapsevanema ja lapse vaatest. Intervjuudest toodud olulisimad tsitaadid olen eristanud tavatekstist taandrega ning need on kaldkirjas.

Sotsiaalmeedias jagamise osas toon esile nii intervjuudes esitatud seisukohad sotsiaalmeedias sisu jagamise kohta kui ka hinnangud, mida pereliikmed annavad sotsiaalmeedias pereliikmete ja sõprade poolt jagatule. Samuti käsitlen üldisemaid hoiakuid ja tõlgendusi selle kohta, mida teised, väljaspool lähikonda, sotsiaalmeedias jagavad. Selline lähenemine võimaldab jagamise tähendusi avada mitmetasandiliselt - nii vahetu suhtluskeskkonna, magistritöö mõistes platvormidel toimuvate grupivestluste kaudu kui ka laiemalt kogu suhtevõrgustiku kaudu, kuhu kuuluvad nii pere kui ka laiemad suhtevõrgustikud. Kõige rohkem postitavad intervjuueeritud perekonnaliikmetest vanavanemad 7 juhul 11-st, lapsevanemad 5 juhul 11-st ning lastest 1 juhul 11-st.

Üritasin leida intervjuu vastustest lapsevanemate võimalikku ohtu oma laste privaatsusele.

3.1 Arusaamad privaatsusest omavahelises suhtluses

Intervjuueeritud pered suhtlevad omavahel platvormidel nii grupivestlustes kui ka üks-ühele vestlustes. Platvormid, mida intervjuudes enim välja toodi, on Facebook Messenger, WhatsApp ja Signal. Alaealiste lastega peredes eelistatakse suhtlusplatvormidena WhatsAppi ja Signalit. 4 juhul 11-st eelistavad pered just turvalisuse tõttu WhatsAppi platvormi, kuna selle kasutamiseks piisab telefoninumbrist ning pere alaealised lapsed ei peaks omale tegema kontot Facebooki. Turvaliseks peetakse intervjuueeritute seas ka Signali platvormi (viiel juhul üheteistkümnest, kusjuures nende viiega kattuvad 4 perekonda, kes kasutavad WhatsAppi).

3.1.1 Vanavanemate arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses

Grupivestlustes liiga isiklikku infot ei jagata, kusjuures intervjuueeritavad ei toonud selgelt välja, mis see liiga isiklik info on. Üksteisega ollakse pidevalt ühenduses ning see on hea võimalus hoida kursis oma lähedasi ning olla kursis sellega, mille toredaga teised tegelevad. Liiga palju sõnu ei olegi vaja, kellel on olemas oskused, saavad jäädvustada oma elus toimuvat pildistades. „Pilt ütleb rohkem kui tuhat sõna“, nagu on kombeks öelda.

Aga kui ma käisin sügisel metsas, siis kui palju ma seeni seal korjasin. Ja siis tegin pilti ja saatsin nendele [sugulastele]. Noh, niisugune, kuidas öelda, no võib-olla iga päev me suhtlemegi niimoodi paari lausega ja pildiga niimoodi. (Aas, vanaema, 76)

Grupivestlustes jagatakse igapäevategemisi ja kui on vestlused mitmete generatsioonide vahel, siis nooremad põlvkonnad on pigem passiivsed ja reageerivad sel juhul, kui midagi küsitakse, nõ lohisevad kaasa ja on infoga kursis. Vanema generatsiooni poolt jälgimiskeskuste kasutamist ei tulnud ette, kuid ühel juhul oli võimalik lapselapse nutiseadme kaudu keskmisest põlvkonnast pereliikme asukohta kontrollida.

Lapselaps A jälgis oma ema ja ema jälgis teda. Seda ma tean. "Kuna ema tuleb?" A vaatas, ütles "Noh, ta on kuskil 20 minuti pärast". (Aas, vanaema, 76)

Sotsiaalmeedia kontodel info jagamise osas on erinevaid arvamusi. Oma isiklikku infot ja pilte ei jaga 11-st 4 intervjuueeritut. Infot ei jaga, aga konto on olemas, et hoida end kursis teiste tegemistega, milles ilmneb ka privaatsuse paradoks, kus oma elu hoitakse privaatsena, aga teiste tegevusi on huvitav jälgida.

See on liiga avatud minu jaoks. Miks ma pean näitama taldrikut ja mida ma sellelt sõin näiteks? Või mida ma sööma hakkab. See on ju täiesti tühine! Et niisugune... Muidugi, eks seal on ka palju mingisuguseid tõsiseid teemasid ja... (Palm, vanaema, 61)

Kuigi platvormidel avalikustatud info võib olla kohati häiriv, siis selle tõepärasus võib olla küsitav. Veebiplatvormidel jagatakse kõikvõimalikku sisu ja seetõttu tuleb olla allikakriitiline ning kõike tõe pähe mitte võtta.

Lapsed ikka arvavad, et ema, sa liiga palju... Ma vahest loen teiste, no on seal millestki juttu ja keegi siis hakkab arvama. Ja siis ma naeran ikka naeran, et oi, näed, kuidas tema arvas, ja siis lapsed: "Ema, ära loe neid, need on nii rumalasti sinna kirjutatud!" Ma ütlesin, et ma ei võta sealt õppust, ma lihtsalt loen. (Kuu, vanaema, 68)

Põnev on olla kursis teiste infoga, siis on erinevaid arvamusi, et mida sobib postitada ja mida mitte. Ollakse kriitilised selle osas, mida teised oma kontodel jagavad. See näitab, et intervjueeritud on pigem ettevaatlikud oma veebikäitumisega.

Kas seda on vaja, et kui sa siin nüüd kavatsed mingisuguseks kolmeks nädalaks ära minna ja siin hõiskad sedasi, et oi jah, ma nüüd lähen, siis äkki keegi veel kuuleb, kellel on võtmed, ja siis arvab natukene niimoodi, et tema võib ka selles majas elada. Et kas see on kõige mõistlikum. Et äkki oleks sedasi, et kui sa tagasi tuled, siis paned sinna ühte koma teist, et teate, ma olin kolm nädalat vot sellise koha peal. Et noh, see on sedapidi. (Sepp, vanaema, 75)

Andmete kogumisest ollakse teadlikud ning sellest, et kõike talletatakse. Tunnetatakse ohtu privaatsusele. Mitte küll otseselt, aga justkui läbi hirmu. Ennetustegevus ehk piltide üles mitte panemine just seesuguse tegevuse välistamiseks on oluline.

Mina sihukest asja [piltide jagamist] ei poolda. Minu jaoks on see vastuvõtmatu. /.../ Aga sihukesed, jah, neid on ju nii palju, neid pilte, et võib-olla korra vaatad ja sinna see jääb. Aga see jääb ju kõik ringlema! Küll mõni loll võib-olla mingil hetkel korjab üles, hakkab seal mingit asja tegema. Ei, minu arust on see jama. (Paju, vanaisa, 71)

Sotsiaalmeedias jagatakse igasugu asju ja nende tootmise taga on tihtipeale ka erinevad grupid, millesse sisu luues postitusi aina võimestatakse ja antakse hoogu juurde. Keeruline on peatada seesuguse info voogu ning tekkinud on grupid, kes jagavad libateadust. Viimast ongi keeruline eristada, eriti kui infovoog on pidev ja infost tulvil. Küll aga tungib see vaikselt inimeste alateadvusesse ja võib seetõttu tekitada hirmu.

Ma usun sellesse [needmisse]. Lastele, perele keegi neab su ära. Võib-olla see tundub loll jutt, aga ma usun sellesse. (Münt, vanaema, 61)

Kontode privaatsena hoidmisest ollakse teadlikud, arvatakse, et see tagab piisava ohutuse, mille tõttu võib jagada lastelastest pilte. Intervjueeritute kolm vanavanemat, kes jagavad veidi ka perekondlikku infot, on teadlikud sellest, kuidas teha privaatseks oma kontot ning kui on juhtunud midagi ebasobivat, siis on lapsed andnud sellest teada. Konto hoidmine privaatsena tagab südamerahu, et piltide jagamisel nendega midagi halba ei tehta, mis näitab, et platvorre usaldatakse niivõrd palju.

Aga lastelaste pilte ma ei jaga avalikult, see on mul pandud ikkagi niimoodi ohutuse tagamiseks, et keegi ei lähe ja ei varasta neid ära või mida iganes. On pandud, et ainult

sõbrad näevad. Sõbrad mul on ikkagi sõbrad, keda ma tunnen ja tean ikka. (Lill, vanaema, 47)

Mul võib kogemata minna näpp ainult sinna postituse peale ja siis on ka, et lapsed pahandavad. Niisuguseid asju seal läheb laiali, eks-ole, ühesõnaga mida ei oleks vaja üldse laiali saata, aga kogemata mul läheb. (Raud, vanaema, 74)

Vanavanemate seas kõlas üldiselt teadlikkus sellest, et pilte ikka jagada turvaliselt ja oluline on ka nõusoleku küsimine. Teistpidi kui on juhtunud, et pannakse üles midagi ebasobivat, siis arvestatakse kas lapse või lapselapse palvega info või pilt eemaldada, mis võib puudutada teist inimest (antud juhul siis last või lastelast). Info, mis on üles pandud, võib tekitada asjassepuutuvates inimestes ebamugavust või pahameelt ning see võib tekitada ka perekonnas tülisid. Igäihe privaatsus on siiski enda otsustada.

Täiendad seal sugupuud ja siis selgub, et mõni on solvunud, et sa oled ta sinna pannud, kuigi kõik on õige, aga tema ei taha. (Tulp, vanaisa, 68)

Lisaks piltidele jagatakse pereliikmete vahel ka videosid, mis võib luua tugevamaid sidemeid kui pildid, sest tekitab tunde, nagu video vaataja saaks osa videos olevast sündmusest või näiteks reisil olemisest. Rõõm, mida teiste videote nägemine tekitab, liidab ja aitab olla kursis teiste elus toimuvaga. Videode jagamine ühisvestlustes näib privaatsena – seda näevad ainult need, kes on liidetud ühisvestlusega. Teine koht, kus privaatsena asju hoida, on Youtube.

Sa paned privaatseks ta, keegi ei näe teda, on-ju, aga ma siis jagan seda [Youtube'i] linki. (Mägi, vanaema, 66)

Valdavalt oli arvamus, et intervjueeritud on tavalised inimesed, ning ilmnes pole-midagi-varjata paradoks (*nothing-to-hide paradox*) (Bolin, 2018, Hargittai ja Marwick, 2016). Intervjueeritud vanavanemad on veendunud, et nende kohta ei ole mingit erilist infot kokku koguda ja ei leia, et keegi nende andmetest huvitatud oleks. Seetõttu on vastajad ka neutraalsed selle osas, mis nende kohta kogutud andmetest edasi saab.

Me kirjutame oma pere asju, me kirjutame oma muresid, lihtsalt igapäevaelu. Lihtne inimene. Mida mul siis varjata on? Las loeb, kes tahab siis. Kuigi mina ei säilita mitte midagi, ma tean, et see jääb kuskile ju mälusse, aga mina kustutan iga päev oma kirjad ära./.../ Ma ei tea, kes see inimene on, kas see on inimene või on see robot või mis üldse toimub. Ja mis ta sellest saab kasu. (Münt, vanaema, 61)

Mina arvan, et mina ei ole midagi kurja teinud ja mul nagu pole karta midagi. (Tulp, vanaisa, 68)

Ma arvan, et ma ei ole väga palju teada, selles mõttes, et ma väga palju ei osale ja mul ei ole mingisugust... Ma ei ole kuskil juhtival kohal töötanud või mul ei ole sellist informatsiooni, mis võib kellelegi üldse nagu huvi pakkuda. Ma leian ennast väga tavalise inimesena. (Raud, vanaema, 74)

3.1.2 Lapsevanemate arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses

Jälgimisäppidega saab määrata lapse asukohta, piirata laste platvormide kasutamist ning seda, kui kaua mingit platvormi kasutatakse, kui palju on ekraaniaega ette nähtud ning mis kellast alates enam üldse platvormi kasutada ei saa. Laste jälgimise äppe kasutatakse viiel juhul üheteistkümnest. Kasutatakse nii Family Linki, FindMy ning XPlora äppe.

Tegemist on hoolitseva vanemluse ilminguga, kus lapsevanemal on võimalus olla kursis laste veebitegevustega ning asukohaga.

Kuidas ta [laps] läks bussi peale. Ja mingi vanamutt ütles, et "Tõuse püsti" vene keeles talle ja ta ehmatas ära, läks bussist välja ja ta ei teadnud enam, kus ta on. Ainukene, mis ma sain, oli sõnum, et "Ma ei taha siin olla." (Aas, ema, 47)

Hooliv vanem saab jälgimisäppi kasutades olla vajadusel oma lapsele toeks, kui laps ise ei ole veel võimeline selgitama oma asukohta.

X läks ükskord vale bussi peale ja ta ei osanud mulle öelda, kus ta on ja siis ma küll vaatasin, jah, et kus ta on. (Lill, ema, 29)

Jälgimise rakenduse kasutamisel saab vaadata, kus laps asub, millal mingeid äppe on kasutatud, palju on lapsel akut. See annab lapsevanemale võimaluse olla kursis oma lapse tegemistega. Ühelt poolt annab see lapsevanemale südamerahu, teistpidi võib olla ka võimu ilminguga. Laste tegemistel silma peal hoidmine lapsevanemana on justkui õigustatud, aga enese asukohta ei soovita jagada.

Tal ei ole vaja teada, kus ma olen. (Lill, ema, 29)

Lapsevanema üheks suureks rolliks on hoolitsemine, mis tähendab olla kursis laste tegemiste ning asukohaga. Lisaks on oluline komponent hoolimise juures ka muretsemine, kas lähedastel on kõik hästi. Digitaalne vanemlus (Mascheroni jt, 2018) annab võimaluse olla pidevalt kontaktis oma lastega ning see aitab vähendada muretsemisest põhjustatud ärevust.

Et ma pean igal suvalisel ajahetkel, kui ta on kuskil kadunud või ma pole tast midagi kuulnud või ta mingid sõbrad pole tast midagi kuulnud, et siis ma saan vaadata, kus ta viimati oli, et ta kätte saada. Lihtsalt muidu ma lähen hulluks. Mul peab see võimalus olema. Ja siis ta sai sellest aru, et keegi ei ole seda kurjasti kasutanud ja seda pole vaja läinud, aga mul on see teadmine ja südamerahu olemas, et kui ta näiteks... (Aas, ema, 47)

Vanemaks olemise juures on oluline usaldada oma lapsi. See annab lapsele võimaluse iseseisvalt õppida maailmas toimuvat ning vastutada oma tegude eest. Kahel juhul tõid lapsevanemad välja, et ei pea vajalikuks vanemliku kontrolli äppide kasutamist. Lapsevanemate ja laste poolt jälgimisäppide kasutamine võib tuleneda isiksuse eripäradest ja kas ollakse ärevad või mitte, lisaks on oluline see, millised on perekonna dünaamikad – kas lapsevanemad peavad end autoriteetideks ja leiavad, et võivad lapsi igal sammul jälgida; kas lastel on õigus otsustada oma asjade eest või ollakse hoopis ükskõiksed, mida ja kus lapsed teevad (nõ vabakasvatus).

No see [jälgimisäppide kasutamine] oleneb lapsevanemast minu arvates. Võib-olla selles suhtes, et kui lapse koolitee näiteks, väikse lapse koolitee on võib-olla mitte nii turvaline, on võib-olla pikk, erinevate transpordivahenditega, et siis on läbi selle võib-olla hea hoida silma peal, kuidas see kulgeb, kas see kulgeb turvaliselt. Et siis see lapsevanema süda on rahul. Aga muidu ma ei oskagi öelda. Võib-olla see oleneb siis ka, kui probleemne näiteks noor võib olla või kui kontrolliv vanem tahab olla. Ma isegi ei oska arvamust avaldada, sest ei ole kunagi tundnud vajadust enda laste puhul seda rakendada või neid rakendada. (Palm, isa, 41)

Stuudiumit kasutavad lapsevanemad neljal juhul üheteistkümnest ning seda kasutatakse infoga kursis olemise eesmärgil, et näha, kuidas lapsel läheb ning kuidas talle siis toeks olla või aidata last suunata. Lisaks saavad intervjueeritud sealt infot ürituste kohta ja olla kursis üldiselt koolis toimuvaga. Igapäevast suhtlemist Stuudiumi platvormil ei toimu.

Noh lasen vahel silmad üle, et kas on vaja millegagi kursis olla. (Tulp, ema, 55)

Vaatan üksiti ka selliseid nõ punaseid kohti. Et siis mul on hea lapse käest küsida või laste käest küsida, et "Kuule, kas sa oled märganud seda siin, sul on siin mingisugune väike küsimärk. Et kas sa oled mõelnud selle lahendamisele?" Et siis ma saan seda infot ka üksiti siis lastega arutada, et kuidas neil see punase likvideerimine seal kulgeb. (Palm, isa, 41)

Sotsiaalmeedia platvormidel laste piltide jagamist tuleb ette viiel intervjueeritaval ning jagatakse ilusaid pilte lastest. See on ilming heast vanemlusest, mil lapsevanemad soovivad sotsiaalmeedias luua endast kuvandi ja saada tagasisidet, mis võib tõsta lapsevanemate enesekindlust.

No ilusad-toredad pildid, et "Meil on kõik nii hästi" - need pildid. Et "Istun siin haiglas tilguti otsas", et neid pilte me sinna väga sinna kuskile ei pane. (Aas, ema, 47)

Kui on mingisugune ilus pilt lapsest, võib ka panna. Aga omal ajal sai ju tehtud neid ja üles pandud ka. (Kask, isa, 53)

Ometi on ka lapsevanemaid, kes kuvavad kõike oma laste tegemistest ja seda juba veel sündimata lastest, millega luuakse digitaalne jalajälg, mis võib tekitada pahameelt, seetõttu on oluline asjassepuutuvate isikute teadlikkus andmete jagamisest. See annab võimaluse isikutel kaasa rääkida, mida nende kohta avaldada tohib ja mida mitte. Intervjueeritustest kolm lapsevanemat küsivad nõusoleku lastelt, kas võib pildi postitada ning juhul kui ei lubata, siis seda ka ei tehta. Alaealiste laste piltide postitamisel ollakse sellest teadlikud, et ka nemad peaksid andma nõusoleku.

No laste puhul on näiteks see kokkulepe, et ta kuskile sotsiaalmeediasse, olgu ta siis Facebook, Instagram või mingi kolmas-neljas asi, et kui on ühispildid näiteks, kus me oleme peal, siis kas kõik koos või ühe või teise lapsega, et siis ikkagi laps peab ise olema ka nõus, et see pilt temast üles läheb. (Palm, isa, 41)

Lapse arengut arvestades on lapsevanematel kohustus tagada oma lastele turvaline elukeskkond ning kui laps ei ole veel võimeline ise oma tegemiste eest vastutama, siis lapsevanematel lasub kohustus hoida ka laste elu privaatsena. Samas kõik, kes on piltidel, võiksid olla teadlikud sellest, millist kuvandit nendest luuakse. Parem on ennetavalt küsida nõusolekut kui see, et sellest hiljem probleeme ja arusaamatusi võib tekkida.

Ma olen vist öelnud, et kõike ei pea üles panema või noh, et ma olen nagu avastanud, et isegi minust on tema [vanavanem] seal seinapeal pildid, kus ma seal muru niidan ja...", maha võtmise osas oli emal arvamus, et "Ma olen talle öelnud, jah, et mulle ei meeldi/.../" (Lill, ema, 29)

Kui veebiplatvormile lisatavale pildile ei märgistata isikut nimega, siis riivet privaatsusele saab siiski täheldada. Näiteks kui keegi on soovinud oma mineviku tegemistest vaikida, aga ta tuntakse ära mõnel pildil, siis see võib olla ebameeldivusi tekitav. Samas kui kolleeg või ükskõik kes ei soovi, et tema tegemistest eraelu kontekstis teataks, siis tal on täielik õigus seda ka mitte avaldada.

3.1.3 Laste arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses

Üheteistkümnest intervjueeritud lapsest ühel 9-aastaselt ei ole kasutamiseks nuti- ega mobiiltelefoni, vaid kasutab platvormi arvutis ning tal on nutikell. Ülejäänutel on olemas vähemalt

nutitelefon. Neljal vastanud noorel on kasutusel mõni jälgimisäpp. Kolmel juhul neljast kasutatakse seda peresiseselt, ühel juhul sõpradega. Jälgimisäppide kasutamise osas ei ole lastel asukoha jälgimine otseselt probleemiks, aga see näib privaatsuse riivena.

No ma olen selles mõttes hästi avatud, ma olen igal pool oma nimega ja pildiga. Võib-olla nende jälgimisäppidega, kuigi jällegi Snapchatis mul on see ka, et kõik näevad, kus ma olen. Aga ma ei tea, miks mind häirib, aga mind häirib, kui mu pere mind näeb, et kus ma asun. (Aas, poeg, 15)

Asukoha jälgimine võib olla ka hea vanemluse ilming, mil näiteks lapsevanemal on võimalus hakata toitu valmistama, kui teab arvestada, kui palju veel aega läheb lapse kojujõudmiseni. Kahe noore puhul toodi välja, et sõpradega jagatakse hea meelega oma asukohta. Asukoha tuvastamisel toodi ühel juhul välja, et sõpradega jälgitakse üksteist Life360 äpiga, ühel juhul toodi välja, et asukohta on võimalik tuvastada SnapChatis. Sõprade asukoha jälgimine annab võimaluse oma tegemisi planeerida ja on ka osa hoolimisest, mis on sõpruse juures oluline komponent.

Mul on kaks parimat sõpra ja siis üks elab pealinnas ja siis ta ütles, et mingi tund aega on minu juurde sõita ja siis ma saan vaadata, kus ta elab ja kui pikk maa on, Google Mapsist saab ka. Siis autoga on mingi 45 minutit, näitab Snapis, ja siis ma olen, et ei ole ainult 45 minutit. (Lill, tütar, 10)

Lapsevanematel on alaealise puhul kasutada vanemliku kontrolli äppe, millega lisaks asukoha tuvastamisele saab piirata laste poolt alla laetud äppide kasutamist. Intervjueeritud lastest neljal kasutavad vanemad seda asukoha tuvastamisel, kaks intervjueeritud töid välja, et lisaks asukoha tuvastamisele piiratakse äppide kasutamist ekraaniaja piiramisega või sellega, et keelatakse mõnede äppide kasutamine üldse või kustutatakse neid omavoliliselt. Ühel juhul toodi välja, et noor sai kasutada SnapChati, kuid ühel hetkel see keelati ära.

Sest mul lasti see [SnapChat] maha, nagu mul pandi, et ma ei saaks seda kasutada. Et see pandi mul see kinni, ma ei saanud seda kasutada. (Paju, poeg, 11)

Seesugune keelamine võib näidata nii hoolivust kui ka vanemliku võimu kasutamist, kus lapsevanem teab kõige paremini, kuidas asjad käima peavad. Äpid, mida alaealistel keelatakse hetkel kasutada, tahavad nad tulevikus kasutada, mis näitab, et alaealisena tuleb alluda nendele korraldustele, mida lapsevanem on seadnud.

Mul ei lubata lihtsalt alla laadida. (Paju, poeg, 11)

Äppide piiramisega võib elu teha ühtpidi mugavamaks, teisipidi oluliselt piiravamaks. Iseteadlikku ikka jõudmisel võib hoolitsev jälgimine muutuda ahistavaks, lapse privaatsust riivavaks ning tuleb ette võtta ebameeldivaid vestlusi ja tülisid.

Võib-olla üks platvorm, mille pärast ma emaga kunagi koguaeg tülitseisin, on seesama, see Family Link. Ma nii vihkasin seda! See piiras nii palju! Nagu ei saanud üldse palju teha midagi, mingi kindel aeg ja asjad, et... /---/ Tahtsid midagi teha, ema luba vaja. Noh, näiteks koolis ka see segas mind. Koolis mingit tööd vaja teha, pean Gmaili sisse logima, Drive'i sisse logima, mingit tööd tegema. Seal on see kaheastmeline kinnitus. Kõik logivad sisse, siis ma pean seal emale helistama, et "Kuule, palun, kas sa saaksid panna "jah", et ma saaksin nagu sisse logida?" Noh, koolis ikka arvutiga kunagi oli isegi veits tihemini neid töid. Et siis ajas päris närvi. (Mägi, poeg, 15)

Lapsed ise jälgimisäppide kasutamist väga põhjendatuks ei pea.

Ma ei tea, mulle see... Suhtun... No ma ei tea. Minu arust ei ole see eriti vajalik. Asukoha asjad võib-olla, aga nagu... see eriti vajalik ka ei ole. (Sepp, poeg, 13)

Lapsevanema omavoliline rakenduste kustutamine on tekitanud pahandusi perekonnas. Kui lapse jaoks on olnud igapäevaselt kasutada üks lemmikmäng ning ühel hetkel seda ilma põhjendusteta see ära kustutatakse, siis on pahameel kerge tekkima. Samas oli laps niivõrd teadlik, et platvormil on võimalik suhelda võõrastega, mistõttu leidis, et piiramine oli põhjendatud.

Jaa. Ma sain sellest kohe aru, miks see talle [lapsevanemale] ei meeldinud, ta väljendas seda ka, on-ju, et see on internetimäng ja siis seal sai inimestega suhelda. (Raud, poeg, 9)

Privaatsuse teemal arutelusid iga intervjuueeritud laps ei mäleta. Isikliku info jagamist sotsiaalmeedias tõi välja ainult üks intervjuueeritud laps ning sedagi selliselt, et jagab ainult oma loomingust pilte, mitte iseendast. Kaks last mainisid, et kinnistes vestlusgruppides jagatakse infot ja pilte edusammudest. Näiteks kui noor on käinud kalal, siis sellest kalast või kui võistlustel on saanud mõne hea koha. Iseendast pilte ei jagata, vaid mingitest asjadest või loomadest.

Ma arvan, et võib-olla tänu sellele, et meil on see grupp, me saadame võib-olla rohkem pilte üksteisele loomadest, näiteks meie loomadest, kui nad mingis naljakas asendis on või nad teevad midagi naljakat. (Münt, tütar, 15)

Perevestlustest väljaspool on täheldatud, et jagatakse väga palju pilte sotsiaalmeedias. Intervjuueeritud lapsed (viis üheteistkümnest) endast pilte sotsiaalmeediasse ei jaga, aga postitavad infot oma tegemiste ja ümbruses toimuva kohta.

Mina ei ole kunagi endast ka kellestki teisest väga postitanud midagi internetti /.../, võib-olla mingitest teistest asjadest, aga mitte endast. (Münt, tütar, 15)

Intervjueeritud noored tunduvad väga iseteadlikena.

Ma olen alati aru saanud, kus piir läheb ja mida on mõistlik postitada, mida mitte. (Aas, poeg, 15)

Teisalt ollakse ka kindlad, et lapsevanem annaks sellest kindlasti märku, kui midagi sobimatut saab veebi üles pandud.

Mina lihtsalt ei postita väga. Ainult Instagramis on asju postitanud, ja siis ma postitan kas sulgpall või lihtsalt toit või midagi sellist. Et siis ma arvan, kui ma postitan midagi, mis vanemate meelest ei sobiks, siis nad ütleksid mulle. (Kuu, poeg, 14)

Enda kohta küll väga infot ei avaldata, aga teiste sisu on huvitav jälgida. Eri platvormid on erineva piiratusega ja seetõttu saab sinna postitada erinevat sisu. Platvormid on hea võimalus eneseväljenduseks, aga nii nagu ka vanemate põlvkondade esindajad on arvanud - tekivad vastupidised tunded, kas ikka kõike on vaja postitada.

Aga võib-olla, jah, see ülejägamine võib-olla ei ole ka väga hea. Aga samas mulle väga meeldib, kui inimesed on väga ausad internetis ja räägivad sellest, kuidas päriselt asjad on. Ma arvan, et mingis mõttes see on väga lahe, aga mingis mõttes võib-olla mõtled, et seda ei peaks küll jagama. (Münt, tütar, 15)

Postituste sisu võiks läbi mõelda ja näha ka teist poolt, kes postituse sisu tarbib. Olles väga avatud veebimaailmas, siis on inimene avatud raamatuna kõigile loetav. Mida rohkem andmeid endast avalikult välja anda, seda rohkem õpime ka tundma neid inimesi ning see, kellena kuvame end veebis, ei pruugi olla päriseluga sünkroonis. Info ülekülluses võib jääda inimestest vale mulje.

Aga see mulle pigem ei meeldi, kes lihtsalt kõike oma elust postitab. Lihtsalt kasvõi sa teed mingi, ma ei tea, teed mingi dringi või asja, kohe postitad, nagu tähelepanu puudus, mulle tundub, et neil on. (Mägi, poeg, 15)

"Väga paljud, kui ma mõtlen praegu eakaaslaste, sõprade peale, siis jagavad pigem, kui nad näiteks käivad kuskil üritustel. Et selliseid igapäevapostitajaid väga ei olegi. Kes nagu iga päev postitavad, mida nad tegid või selliseid tavalisi pilte, asju ei jagata väga." (Palm, poeg, 17)

Postituste sisule mõtlemata võib ka veebis ette tulla probleeme ning seejärel tuleb hakata tegelema tagajärgedega, mis ei pruugi kergelt laabuda.

Aga siis mul tuli sünnipäev ja siis ma kogemata panin enda [TikToki] storyks, et see on minu sünnipäev ning siis mind bänniti ja siis ma pidin /---/ Ning siis ma pidin temaga [isaga] pilti tegema ja koodi käes hoidma ja siis TikTok lasi tagasi sisse. (Lill, tütar, 10)

Tihti peale inimest isiklikult mitte tundes võib teda valesti tõlgendada. Näiteks kui inimesele on omane teha musta huumorit, siis kõrvaltähtsusele ei pruugi asi meeldida ja see võib tunduda lausa solvavana. Füüsilises keskkonnas olles on võimalus lihtsalt silmi pööritada või asjast mitte välja teha. Platvormidel olevast sisust võib täpselt samamoodi valesti aru saada, aga vahe on selles, et see jääb sinna mõneks ajaks või jäädavalt ja võib riivata kellegi õiglustunnet.

Ma postitasin TikToki ühe võib-olla sellise naljaga tehtud video, millest said aru ainult kindlad sõbrad. Ja siis üks mu tuttav rääkis, näitas seda videot oma emale, kes sellest aru ei saanud. Ja siis ta ema jaoks ei tundunud see video sobilik. Ja siis ta kohe kontakteerus minu emaga ja siis ema pidi tulema küsima, et vaata see video üle. Et jah. Ja siis ma võtsin selle ikkagi maha. (Tulp, tütar, 16)

Noored ei toonud välja, et lapsevanemate poolt oleks negatiivse sisu postitatud. Kuna laste ja lapsevanemate sotsiaalvõrgustikud valdavalt ei kattu, siis jagamine ei kahjusta otseselt lapsi ning ohtu oma privaatsusele ei nähta.

Jah, mu vanemad isegi ei postita nii palju, aga et kui postitaks, siis neil pole võib-olla nii palju selliseid tuttavaid, kes ma tahan, et ei näeks seda nagu mul sõpradel. (Tulp, tütar, 16)

Sama intervjuueritu toob välja, et sõpruskonnas on tulnud ette olukordi, kus tuleb lasta pilt eemaldada seetõttu, et sõpradel on tutvusringkonnas rohkem selliseid kontakte, kellele igasuguseid pilte endast jagada ei soovi. Näib, et kui lastes on piisavalt julgust, teadmisi ja arusaama oma õigustest, siis nad julgevad seda ka välja öelda.

3.2 Arusaamad institutsionaalsest privaatsusest

Institutsionaalse privaatsuse all võtsin uurimise alla hariduse-, tervise ja pangaäpid ning nendega seotud privaatsuse. Stuudiumit kasutatakse info ja koolis toimuva saamiseks ning seda ei kasutata suhtlemiseks. Intervjuudest ei tulnud välja, et see kuidagi kellegi privaatsust riivaks või et ükski oleks välja toonud andmete privaatsuse riivet.

Institutsionaalse privaatsuse poolelt on andmeid intervjuudes vähe, kõige rohkem rääkisid sel teemal lapsevanemad. Allpool toon välja olulisimad tähelepanekud, mida on enim pangamaksete ja terviseäppide kasutamise kohta. Vanavanematest ei toonud ükski välja, et kasutab tervise

jälgimise või hariduse äppe. Intervjueeritud lapsed ei maininud samuti terviseäppide kasutamist, aga lapsevanemate seas neid kasutatakse ja jälgitakse.

3.2.1 Lapsevanemate arusaam institutsionaalsest privaatsusest

Terviseäppide kasutamist esineb intervjueeritud lastevanemate seas 4 juhul üheteistkümnest. Äppe kasutatakse ühise jälgimise platvormina pigem elukaaslase või samaealiste pereliikmetega. Platvormide poolt kasutatatakse andmeid inimese aktiivsuse ja sammude kohta ning neid ühiselt kasutades saab tekitada väikest võistlusmomenti, mis võib anda jälgijatele inspiratsiooni olla samamoodi aktiivne. Teistpidi on ta platvorm, millega hoolida kaugelt ja elada kaasa teise saavutustele.

See ongi täpselt see, et siis me vaatame, no jällegi üksteise jälgimiseks või nagu nihukene... Eriti muidugi, kui mu vend käib mingeid maratone jooksma ja niimoodi, et seal sa saad öelda, et "Jei, hull oled! Hullult tubli oled!" (Kuu, ema, 68)

Terviseäppidega andmete kasutamise osas ollakse veendunud, et andmeid kogutakse liikumisharjumuste, asukoha ja külastatud kohtade osas, lisaks une ja aktiivsema ning passiivsema aja kohta, vererõhu, pulsi, kaalu, veetarbimise, sammutud trepivahede arvu ja mille kõige osas veel. Tegemist on inimese tervise andmetega, mida kogutakse. Kuna andmete kogumine on justkui paratamatus, et saaks kasutada erinevaid rakendusi, siis ilmneb taaskord privaatsuse paradoks – näib, et tore on hoida kursis, kuid korjatavate andmete vajadus ja mida nendega edaspidi tehakse, pole päris selge. Liikumisharjumuste jälgimisel täheldati jälgitavana:

Kindlasti unerütmi, võib-olla ka nõ argipäeva ja puhkepäeva rütmi. Üleüldse aktiivsust, et millisel päeval, millises päeva osas ma olen aktiivsem ja passiivsem. Nii netikasutuses kui ka füüsilises liikumises. Ja ikkagi see kõne pealtkuulamine, see on sihukene natukene kõhedust tekitav. (Münt ema, 34)

Aktiivsusmonitoride (näidetena toodi Fitbit, Garmin Connect) kasutamisel saab oma tervist jälgida ning vastavalt sellele siis oma elus teha muudatusi või leida andmete statistikas põhjuslikke seoseid oma tervisliku seisundi osas. Andmete kogumisest ollakse üsna teadlikud, ometi ei teata, kuhu ja kelle kätte andmed jõuavad.

Eks ma teadvustan endale seda, et ka igasuguse asja kasutamisega, mis iganes asi võib minna minu teadmata või siis millega iganes ma olen nõustunud, et võib-olla midagi on kahe silma vahele jäänud, et ma teadvustan endale, jah, et minu andmed võivad kuskile liikuda. (Palm, isa, 41)

3.2.2 Laste arusaam institutsionaalsest privaatsusest

Kolmel juhul toodi välja, et lapsevanemad jälgivad Stuudiumit. Üldjuhul vaadatakse sealt hindeid ja seda, mis koolis toimub ning milliseid märkuseid on õpetajad pannud. Ühel juhul tõi intervjuueeritav välja, et häirib Stuudiumis jälgimine. Ühel juhul mainiti, et seal midagi väga palju vaadata ei ole, ühel juhul, et jälgimine on pigem hea.

Mul ei ole midagi sellist, et ma kardaks, et nüüd nad vaatavad ja näevad. Et jah, ma arvan, et see on pigem hea. Näiteks, kui mul on mingi puudumine, siis nad kohe saavad ise vaadata ja parandavad kõik ära. Põhjendavad kõik ära. (Tulp, tütar, 16)

Vanemad paar korda kuus vaatavad Stuudiumit, aga väga palju sealt vaadata ei ole (Sepp, poeg, 13)

Kuni viienda klassini ta vaatas suht tihti igapäevaselt ja siis mind häiris ja siis ma ütlesin, et mind häirib see, et ära vaata, isegi kui mul tuleb mingi kaks, ma niikuinii parandan ära selle. (Aas, poeg, 15)

Andmete privaatsuse osas väljendab üks noortest usaldust haridusplatvormide vastu ning sinna oma isikuandmete sisestamine on arusaadav. Isikuandmeteks peetakse näiteks isikukoodi, mida niisama lihtsalt kuhugile ei sisestata. Tavapärasema infona tunduvad telefoninumber, aga ka nimi ja e-maili aadress, mida platvormide kasutamiseks võib intervjuueeritavate arvates julgelt sisestada.

...kui on mingi haridusplatvorm ja mingid sellised, siis on arusaadav, et nad tahavad rohkem infot, neil ongi seda vaja, aga et kui ongi mingi suvakas äpp, siis minu arust on, jah, veits imelik, kui nad tahavad juba rohkem kui ainult minu nime ja mingit Gmaili. Või kui nad hakkavad küsima mingi... No telefoninumber pole ka võib-olla minu jaoks nii hull, aga et kui sealt hakatakse edasi küsima, siis... Näiteks isikukood, siis ma juba keeldun. (Tulp, tütar, 16)

Intervjuueeritute lapsed on teadlikud andmete jagamisest ja ka privaatsusest, mis võib tähendada, et lapsevanemad (ja koolis õpetajad) on teinud veebis käitumise osas head selgitustööd, kuidas laste privaatsust kaitsta.

3.3 Arusaamad kommertslikust privaatsusest

Kommertsliku privaatsuse all käsitlesin erinevaid platvorme, mis müüvad oma teenuseid või siis loovad võimaluse selleks, et kolmandad osapooled saaksid oma tooteid ja teenuseid seal müüa. Kolme põlvkonna puhul täheldasid pereliikmed personaliseeritud sisusoovituste esinemist, mis

põhinesid varasematel otsingutel, tarbitud sisul ja reklaamidel. Järgnevalt toon välja põlvkondade järjestuses tähelepanekuid soovitude, algoritmide ja andmete kasutamise kohta.

3.3.1 Vanavanemate arusaam kommertslikust privaatsusest

Viis intervjueeritavat töid vestlustes välja, et on näinud reklaame ja soovitusi oma sotsiaalmeedia aga ka "Postimehe" artikleid lugedes. Soovitused näivad intervjueeritute jaoks üldjuhul meeldivad ja kui oled midagi juba kord otsinud, siis edaspidi pakub platvorm sarnaseid soovitusi. Andmestunud maailmas on meediumid täis justkui personaliseeritud sisu – mida küsid, seda saad. Kolme intervjueeritava jaoks on soovitused meeldivad. Näiteks reisil käies ja booking.com-i kaudu öömaja otsides saab ka hiljem soovitusi kuhu minna.

Ja teine asi on siis, et kuna ma olen ka sõitudel niimoodi käinud, siis jääb ju jälg sinna. Ja siis on jälle: mine sinna, mine teise-kolmandasse kohta, näed, siis saad ööbimiskoha nii palju odavamalt. (Kask, vanaema, 75)

Meeldivuse ja soovitude põhjal on hea teha oma ostusid, ilma et peaks ise väga palju otsima. Platvormide eripära on see, et nad müüvad oma sisu ning need on üles ehitatud müügile. Müük toimub näiliselt privaatsena, aga selleks, et saada isiklikke soovitusi, kogutakse andmeid ja platvormidel näib toimuvat suur jälgimine.

No siis ma saan aru, et nad jälgivad mind, jah. Üks asi. Teine asi on see, et teinekord mul ongi tõsiselt seda asja vaja, et noh, mul ongi hea võib-olla, et ma saan rohkem informatsiooni selle kohta ja kui seda juba hakkab liiga palju tulema, siis ma mõtlen, et ma küsin vist kohalikust poest, äkki neil on ka. (Mägi, vanaema, 66)

Isiklikud soovitused võivad ületada lõpuks inimeste taluvuse piire. Kui telefoni teel pidevalt keegi helistaks ja pakuks aina super tolmuimejat või ajakirjade tellimusi, siis lõpuks võib tekkida ärevus, et jätke rahule ja lihtne on telefonikõne katkestada. Platvormidel näidatava sisu puhul ei ole seda nii lihtne teha.

Ma märkan neid reklaame kogu aeg, ükskõik, kus ma tuhlan, nii närvi ajab. Reklaamid, reklaamid. Vaatad korra aluspükse kuskil ja pärast on, mul on siin, töö juures vaatasin ükskord aluspükse ja nüüd jookseb kaks nädalat aluspüksti pakkumine. Loomulikult nad on kavalad. Absoluutselt. (Münt, vanaema, 61)

Ollakse teadlikud algoritmidest ning seetõttu reklaamid on müügistrateegia seisukohast väga oluline. Aina rohkemate reklaamide nägemine tungib meie alateadvusesse ning vastavalt sellele

tarbitakse ka rohkem. Oleme tarbimiskultuuri osa ning reklaamiga suudetakse väga edukalt müüa maha asju, mida meil ka vaja ei ole.

Loomulikult, ma ju näen, et ükskõik, millisel platvormil ma olen, eks-ju minu mõtlemist tahetakse suunata paljudes suundades, erinevates suundades ja tohutus infovoos. Et ma ei saa aru, miks selline pressing on, see reklaamipressing ja see kõik. (Münt, vanaema, 61)

Telefonimüügi peatamiseks on üks sunniviis – lõpetada kõne, kuid platvormidel see nii lihtne ei ole. Sotsiaalmeediaplattformidel tuleb vaeva näha selle nimel, et ei saaks reklaami kogu aeg. Kui tahta soovitusi platvormi kasutamisel eest ära saada, siis tuleb põhjendada, miks midagi enam näha ei taha ja seesugune põhjendamine ning aru andmine ei ole meeldiv. Plattformidel asetleidev agressiivne reklaam mõjutab meie veebi- ja ka igapäevast käitumist.

Sa pead sellest reklaamist nagu üle vaatama, et see tekst, mis seal tuleb, et see on üle mõistuse reklaamil: kolm rida on siin, siis kuskil on veel kaks rida, siis tuleb jälle tohutu reklaam, siis on jälle mingisugune... Kui sa loed ka neid uudiseid, täpselt samuti ainult reklaamidest see koosnebki ju! Siis jätad vahele need. Aga no ütleme nii, et silmanurgast sa oled ikkagi kuidagi ära fikseerinud endale ju. Et mingi asi seal on. (Mägi, vanaema, 66)

Inimene on mõjutatav ja eraldi on olemas ka reklaamipsühholoogia, millega kutsutakse tarbijaid olema osake mingist rühmast, näiteks „kõik head emad annavad oma lastele just selle firma toodangut“ või kutsutakse noori üles energijooke tarbima „Red Bull annab tiivad“... Samas, siis just see toode, mida inimene on otsinud aga pole ostuni jõudnud, siis seda näidatakse lakkamatult sotsiaalmeedias või tuletatakse meili teel meelde, et ost jäi tegemata.

Et nad mingil moel nad oskavad nagu psühholoogiliselt inimesi sellega ikka väga mõjutada või kes seal neid reklaame koostab, on-ju, aga et sa ostad ikka täiesti ebavajalikke asju. Võid osta. (Mägi, vanaema, 66)

Pidevalt ja lausa agressiivsele pakkumisele võib reageerida erinevalt – kas viia ost lõpuni või ärritada. Igal juhul tekitab see mingi reaktsiooni ja just reaktsioon on see, mille tõttu avalduvad õnehormoonid või ärrituvus.

Vanavanemate puhul esines ka kartust teha pangamakseid. Võibolla on olemas soov, et teha mingi ost, kuid on tekkinud hirm raha kaotamise ees. Need hirmud võivad olla ka tekkinud sellest, milliseid kogemusi on kajastatud meedias. Hirm aga võib olla seotud ka oskamatuslega veebis turvaliselt toimetada.

Mul on, ma pean ütlema, et mul on internetimaksmise foobia. Ma nagu kardan. (Kuu, vanaema, 68)

3.3.2 Lapsevanemate arusaam kommertslikust privaatsusest

Algoritmide poolt seatud soovitusi on kõik 11 intervjueeritud lapsevanemat tähele pannud. Toodud näidetenäidena täheldati, et kui oled midagi varasemalt juba otsinud, siis saab vastavasisulisi postitusi või reklaame edaspidi ka oma sotsiaalmeedia kontole. Üldjuhul teatakse sellest, et mida rohkem oma konto alt kellegi pilte meeldivaks märgid või midagi pikemalt vaatama jääd, siis seda saab ka edaspidi oma kontol rohkem näha. Platvormidel kuvatud korduvad reklaamid võivad olla kasutajate jaoks ebameeldivad. Näiteid on tuua Booking.com-ist või näiteks muudelt müügiplatvormidelt (AliExpress, Amazon jne) tellimisest, kus vaatad asju või tellid ning hiljem saab kasutaja pidevalt teavitusi oma kanalites.

Et mind peamiselt siiski kogu see algoritmindus ikkagi ajab närvi, et kui ma ikka otsustan, et ma tahan mingile reisile minna ja siis ma võtan lahti Booking.comi ja vaatan mingisugust hotelli hinda eksle ja siis ma pärast seda 3-5 päeva pean vaatama kogu aeg seda Booking.com reklaami. (Kuu, ema, 45)

Väga huvitavaid intervjuude vastuseid leidub selle osas, et osa intervjueeritud lapsevanematest on tähele pannud või katsetanud telefoni läheduses rääkida mõnest asjast, et siis näha, kas platvormid hakkavad vastaval temal kajastusi andma. Info kogumine näib lakkamatu, tegemiste osas on „keegi“ teadlik ning seeläbi hoitakse kontrolli. Välja toodi võrdlus „suure vennaga“.

Siis me oleme seda arutanud, et me omavahel räägime juttu, et a'la tahaks uut rahakotti. Nagu reaalselt räägime, kumbki pole vaadanud. See on niisugune suht spooky, „suur vend“ saadab juba rahakoti pilte: "Millist tahad, triibulist, seda firmat ja teist firmat..." Siis on küll, et nagu mingi suht okse tuleb peale." (Aas, ema, 47)

Nutiseade meie läheduses on justkui üks teispoolsusse. Kuskile, mille olemasolu me päris ei tea, veidi ulmelisse ja kartust äratavasse kohta. Kuna pole selge, kes ja kuidas neid andmeid siiski töötleb, siis tekib pealtkuulamise ees hirm ja hirm võib takistada inimeste loomulikke käitumisi. Telefoni läheduses mõnest teemast rääkides on tähelepanekuid, et selle põhjal saab sotsiaalmeediast hiljem soovitusi. Ühel juhul on tuua näide, kus Facebook hakkas oma platvormil pakkuma spetsiifilist toodet, millest sai räägitud, ning see ei ole meeldiv ning tekitab hirmu pealtkuulamise ees. Teisel juhul oli intervjueeritud suur soov teada saada, kas tõesti kuulatakse pealt inimeste jutte.

See oli ka üks esimesi kordi, kus ma märkasin, et piisab ainult rääkida, kui ongi olemas kõik see, mis mul vaja justkui on, eks-ole. Rääkimata sellest, et kui midagi Google'ist otsida, et siis hakkab tulema ka sedalaadi infot ja... (Münt, ema, 34)

Okei, siis meil oli see, et paneme nüüd kõik need telefonid siia laua peale ja teeme nii, et me räägime kümme minutit ainult kingadest ja te soovitate mulle häid kingakauplusi siin kandis ja... /.../. Et No proovime siis, ma tahan nagu näha, kas see töötab. No ei töötand, noh! Ei tulnud kingareklaami, mis oleks olnud uued kingareklaamid ja ei tulnud... (Kuu, ema, 45)

Iga liigutus, mille teeme sotsiaalmeedia kontodel või kuidas andmeid kogutakse ning milleks seda kasutatakse, mõjutab igapäev. Andmete kasutamise kohta on erinevaid hirme ning pealtkuulamise hirm ei ole neist ainuke.

Nad tahavad teha minust inimakut. (Aas, ema, 47)

Teistpidi on ka platvormide ja tehisintellekti kohta arvamusi, et kui palju nad ikka meie elude kohta teavad. Nad võivad teada küll meie eelistusi vastavalt sellele, mida ise oleme ära märkinud või pikemalt vaatama jäänud, kuid isikliku info kohta, kui ise ei ole seda avalikult välja pannud, ollakse kogumise osas skeptilised.

Et neile sobib kangesti näidata, et platvormid teavad palju paremini see on osa nagu marketingi trikist, et platvormid ju müüvad seda enda teenust edasi turundajatele ja neil on ju vaja näidata, et nad on kogu aeg kohal ja kõike näevad ja kuulevad jne. Aga kui siis nagu tegelikult vaatama hakkad, siis ega nad tegelikult ei tea ka. (Kuu, ema, 45)

Platvormide poolt info kogumisse suhtutakse kohati neutraalselt, mistõttu ei osata näha ohtu oma privaatsusele.

Aga ma arvan, et see sisu, mida ma otsin, on suhteliselt normaalne ja okei ja ma ei pea nagu tundma, et see kuidagi võiks kuskil mind kahjustada. Ma arvan." (Mägi, ema, N41)

Digitaaelses maailmas on lihtne asju ära teha nutiseadmete vahendusel. Saame näiteks teha endale uue dokumendi riigiportaali kaudu, saame tasuda arveid pangaäppide vahendusel. Turvalisuse seisukohalt on oluline, et keskkonnad oleksid isikutuvastamisega kasutatavad ja mitmeetapiliselt identifitseeritavad. Maksekeskkondi on erinevaid ning nende kasutamine kuulub igapäevaelu juurde. Meedias kajastatakse üsna tihti, kuidas kellelki taas raha on välja petetud ja seda on intervjuueeritud ka välja toonud.

Ma olen seda [Paypali] kasutanud, aga see röövis mu kaardi tühjaks. /.../ Ma ei tea, neil olid minu pangaandmed ja keegi sealt oli teinud endale ülekandeid. Ma sain raha pärast tagasi muidugi, aga mingi värk oli. (Lill, ema, 29)

Andmete kogumine näib olevat veebiplatvormide kasutamisel paratamatu, see on tasu platvormide tasuta kasutamise eest. Üksikisikutel näib olevat võimatu saada selle vastu, et isikuandmeid ei peaks välja andma, lahendusena näib vaid see, et ei kasuta platvorme.

No see on sihuke paratamatu aspekt, selles suhtes seda üksikisik ei saa kuidagi ära takistada. Kui me võtame kasvõi Google'i või mõne teise nõ sellise suure korporatsiooni, siis nad suudavad profileerida ükskõik millist isikut. (Raud, isa, 46)

Aga noh, minul ei ole selle [andmete kogumise] vastu midagi, eks ta ongi, kui ma ei tahaks seda midagi, et keegi seda jälgiks või midagi, siis ma vist lõpetaks lihtsalt nende programmide kasutamise. (Paju, isa, 42)

Andmete kasutamine platvormide kasutamisel on valuuta ja tänu sellele saame luua sinna sisu ja tarbida selle sisu. Kellele andmetele ligipääs on, ei ole intervjueeritud lapsevanematest teadlikud. Teatakse, et suured platvormid ilmselt saavad müüa edasi oma kogutud andmeid, aga kuidas ja kelle poolt ligipääsu omab, üldiselt ei teata. Haavatavasse rühma kuuluvad lapsed ning nende heaolu kaitsmine on lapsevanemate kui ka riigi ülesanne.

No eks need andmed ongi see põhiline ilmselt. Ja just ka see, et mida üks või teine asi võib sinu seadmega näiteks teha. Laste puhul just. (Palm, isa, 41)

3.3.3 Laste arusaam kommertslikust privaatsusest

Algoritmide teadlik olemist mainisid 5 intervjueeritud noort ning soovitude kohta olid 9 intervjueeritud oma tähelepanekud. Noored oskasid välja tuua nii positiivseid kui ka negatiivseid aspekte soovitude ja veebis pakutava reklaami osas.

Algoritmid on kindla eesmärgi ja kindlate juhiste kooslus, mille alusel luuakse sobivat sisu tarbija jaoks. Kaks intervjueeritud töid välja, et on endale ise algoritmi justkui ehitanud.

Ma vaatan ainult ja ma olen ka endale algoritmi ehitanud niimoodi, et ma nagu näen ainult kindlat sisu, mis mind huvitab. /.../ Kui sa pikalt kasutad ja paned meeldivaks videoid ja sisu, mis sulle meeldib, siis see lihtsalt nagu ehitabki algoritmi sulle. (Palm, poeg, 17)

Algoritmide abil saab luua justkui personaalsed infovood endale, kus saad just seda, mida on otsitud ja pakub huvi. Seesugune isikustatud lähenemine on persoonist lähtuv ja hoiab noori platvormidel.

Ma arvan, et sellepärast kasutangi selliseid platvorme. Algoritmi pärast just. Sellepärast, et ma saan vaadata just sellist sisu, mis mulle meeldib. Jaa, ja ma arvan, et see on väga tähtis ja ma arvan, et see ongi nende selliste platvormide populaarsuse põhjus. (Münt, tütar, 15)

Samamoodi nagu ka lapsevanemad on välja toonud, on noored täheldanud, et telefoni abil ka kuulatakse pealt. Telefoni lähedal räägitud teemadel postitusi ja sisu on hakatud kuvama sotsiaalmeedias. Saab täheldada privaatsusriivet, sest teeb valvsaks. Kui on oht jälgimise ees, siis see teeb ettevaatlikuks.

...kui sa näiteks räägid, kui sul on telefon lähedal, siis võib-olla keegi võib kuulata sind pealt. Et siis ma võib-olla räägin teadlikumalt. Ja siis ma olen näinud ka mingeid erinevaid videoid, et kui räägidki mingist kindlast asjast, et siis ta tuleb mingi mõne minuti pärast selle kohta mingi video ja et ma olen ikkagi rääkinud sellest oma sõpradega. (Tulp, tütar, 16)

Kolm intervjueeritud noort tõid välja, et neil ei ole enda teada privaatset infot jagatud kuskile ning andmekogujad võivad vabalt nende infot kasutada, sest nad on tavalised pole-midagi-varjata inimesed. Üks noortest tõi välja, et Youtube'is mõjutatakse meie teadvust klikkima lehtedele, et varastada sealt andmeid, mis on konkreetne privaatsuse rikkumise näide.

Nad põhimõtteliselt proovivad sinu ajule teha seda, et klikkida põhimõtteliselt nende lingile, saada skämmitud ja siis saada häkitud. (Kask, poeg, 9)

Andmete vargus ei näigi liiga suur riive, aga see kui eelistatud mäng kaob – see on hullempi kui andmevargus. See võib tähendada, et mingisuguse igapäevase või rutiinse tegevuse kadumine hakkab häirima veel rohkem kui „lihtsalt“ andmete kadu.

Ma ei teagi. Kõige suurem hirm siis äkki äppide kohta on, et mingi hea äpp näiteks kaob ära, mida paljud on mänginud. See on kõige hullem, mis saab üldse juhtuda. (Lill, tütar, 10)

Hoolimata teadlikkusest, et Tiktok on Hiina päritolu platvorm, mille kohta on levinud arusaam laialdasest andmekogumisest, kasutatakse platvormi aktiivselt. Intervjueeritud noor toob välja, et tema kohta kogutava infoga pole midagi teha.

No võib-olla see, et see äpp mulle nii palju meeldib, see lihtsalt kaalub üles selle, et nad võtavad informatsiooni. Mulle lihtsalt tundub. Ma tean, et see on väga loll asi, mida öelda,

aga mulle lihtsalt tundub, et nemad ei saa minu informatsiooniga midagi teha ja siis see on põhjus, miks ma ei ole veel kustutanud ära seda. (Münt, tütar, 15)

Internetti asju üles pannes jääb see sinna pikaks ajaks ning raske on seda ka lasta eemaldada. Üks noor tõi välja, et postitas ise kunagi videod endast nooremana ning sooviks need maha võtta, aga ei saa, sest kontot pole enam.

No lihtsalt see on mingi video, mis oli 2021 tehtud, kus ma nägin rohkem laps välja ja siis kuna see oli mingi vana konto, siis ma ei saa seda maha ka võtta kuidagi, sest mul ei ole seda kontot enam. Nii et see jääbki sinna Google'sse. (Aas, poeg, 15)

Kui andmete kogumisest ollakse teadlik ja arvatakse, et isikute andmetega ei ole midagi erilist teha, siis noorimal intervjuueeritul, kellel ei ole mobiiltelefoni, aga on nutikell, on niigi paljudele asjadele mõelda, et ei ole veel aega ka mõelda sellele, mis andmeid tema kohta võidakse koguda.

Ma ei tea. Lihtsalt niisama. Ei ole vaja selliseid [andmete kogumise] mõtteid. Mul on niigi palju mõtteid. (Raud, poeg, 9)

4 JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas magistritöös sõnastasin ühe põhiküsimuse, millega soovisin uurida, milline on intervjueeritud pereliikmete arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas. Põhiküsimusest lähtuvalt analüüsisin alaküsimustena, millised on pereliikmete arusaamad privaatsusest omavahelises suhtluses ja millised on arusaamad institutsionaalsest ja kommertslikust privaatsusest.

4.1 Milline on intervjueeritud pereliikmete arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas?

Intervjueeritud perekondade liikmed on omavahel ühenduses platvormide kaudu ja võib öelda, et platvormide kaudu on pereliikmed tihedamalt ühenduses kui oleksid ilma platvormideta. Digitaalseadmete laialdase kasutamise ning tihedalt veebi teel ühenduses olemise järgi saab öelda, et intervjueeritud kuuluvad platvormiperedesse, mida kinnitavad Livingstone ja Sefton-Greeni (2025) artiklis kajastatu - platvormid on peredes igapäevaelu osa ning osa elust on platvormidel. Magistritöö tulemused näitavad, et kasutatavaim ja turvalisim suhtlusplatvorm on WhatsApp perekondades, kus on nooremaelisi (alla 13-aastaseid) lapsi. Platvormidel toimuvates perevestlustes jagatakse oma igapäevaseid tegevusi nii teksti kui ka pildina, tehakse kokkuleppeid ürituste ja reisiplaanide osas. Intervjueeritud pereliikmete vahel üldiselt ei ole olnud probleeme sotsiaalmeedias või perevestlustest väljaspool info jagamisega ning perekonnad on saanud omavahel asjad lahendatud, kui on vaja midagi eemaldada veebist, ning lastelt küsitakse luba postitamiseks.

Andmekasutuse osas näitasid intervjueeritud üles üldist teadlikkust: tajutakse, et kogutavaid andmeid on liiga palju ning puudub teadmine, mida nende andmetega tehakse. Mitmel intervjueeritud oli kartus andmete ärakasutamisest isikute vastu. Seda kinnitab ka teooria, mille järgi andmete omandamine on võimalus inimesi kontrollida (Couldry ja Mejias, 2019, Zuboff, 2019). Üldiselt ilmnes uuringus ettevaatlik ja teadlik suhtumine andmekasutuse praktikatesse, mille tulemusena hoidutakse isiklike andmete jagamisest juhul, kui selleks ei ole selget professionaalset vajadust.

4.2 Arusaam privaatsusest omavahelises suhtluses

Intervjueeritud kolme põlvkonna pereliikmed jagavad peregruppides infot, mis ei ole liiga tundlik ning vahendavad infot nii sõnas kui ka kirjas. Perekondlikud suhtlusmustrid on muutunud – ühendust hoitakse pidevalt ja sõltumata vahemaast. Seda kinnitab ka Mannelli (2025) välja toodud

näide Norra uuringust – laps ja tema isa kasutavad ühist Strava äppi, mille kaudu saavad jälgida üksteise liikumisharjumusi ja asukohta, saavad elada kaasa üksteise aktiivsusele. See annab kõneainet ka päriselus, kus arutatakse edusamme ja räägitakse omavahel, kuidas veel paremini hakkama saada. Perekonnaliikmetel on privaatsuse osas olemas teadmised ja oskused jagada isiklikku infot ainult kinnistes või piiratud ligipääsuga kontodel. Endast või pereliikmete piltide jagamist sotsiaalmeedia kontodel üldjuhul ei tehta ja kui tehakse, siis küsitakse pildilolijate käest nõusolekut.

Analüüsitulemustest selgus, et sõltumata pereliikme generatsioonist, tuntakse huvi selle vastu, mida teised postitavad platvormidel. Hoolimata sellest, et teiste postitusi ja sisu on huvitav lugeda, intervjuueeritud enda kohta liiga palju infot ei jaga. Sefton-Green jt (2025) ja van Dijck (2014) on välja toonud, et platvormide hüvedest osa saamiseks andmete ära andmine näib paratamatu, kuid see ei pruugi kajastada tegelikke privaatsuse eelistusi, mida Solove (2020) kirjeldab privaatsuse paradoksina.

Intervjuueeritute seas oli arvamus, mille järgi tuntakse huvi teiste isikute kohta käiva informatsiooni vastu, kuid samal ajal eelistatakse enda elu privaatsena hoida. Uuringust selgus, et sotsiaalmeedias piltide ja tekstide jagamine on enam levinud lapsevanemate ehk keskmise põlvkonna seas.

Üheks digitaalse vanemluse ilminguks on, et lapsevanemad soovivad jagada laste kasvatamisega seotud rõõme ja muresid (Thimm, 2023: 43). Samas ei ole lapsed alati nõus, et neid puudutav sisu oleks avalikult kättesaadav. Lapsevanemad tajuvad postitava sisu positiivsena ning kuna nende ja laste sotsiaalsed võrgustikud ei kattu, leiavad, et jagamine ei kahjusta otseselt lapsi.

Intervjuude põhjal võib järeldada, et ligikaudu pooled lapsevanematest usaldavad tehnoloogit ning peavad õigustatuks kontrollima laste asukohta, rakenduste kasutamist ning ekraaniaega. Selline jälgiv käitumine aitab lapsevanematel vähendada ärevust ja tugevdada hoolitsuskohustuse tunnet. Samas ei viidanud lapsevanemad otseselt sellele, et tunnetaksid seesuguse tegevuse tagajärgi lapse õigusi riivavana. Noorte seas tõusis esile, et jälitamine võib tekitada ebameeldivustunnet ja võib riivata privaatsustunnet. Ühtpidi võib kontroll häirida, kuid seda nähakse ka kui hoolivuse väljendamisena, mida Luptoni (2020) käsitleb hoolitseva jälgimisena. Digitaalses maailmas on lapsevanemate roll oluliselt muutunud. Seda kinnitab Pangazio jt (2025) teoreetiline käsitlus, mille kohaselt kaasneb „hea“ vanemlusega laste ja lapsevanemate andmete pidev kogumine ja kasutamine.

Vanemlikku hoolt väljendatakse muu hulgas noorte digitegevuste toetamise kaudu, mis on Mascheroni jt (2018) järgi üheks lapsevanema kohustuseks digitaalses maailmas

hakkamasaamisel. Kuigi intervjueeritud noored pidasid oma veebioskusi kõrgeks, eeldavad nad siiski, et vajadusel annaksid lapsevanemad soovitusi ja sekkuksid parendamiseks. Eeskujuks olemine ning privaatsust arvestava platvormide kasutamine on osa digitaalse vanemluse rollist. Uuringust ilmnes, et intervjueeritud noored ootavad lapsevanematelt digitaalseid oskusi ja neid toetavat juhendamist.

Isikuandmete kogumise osas ilmnes, et kõigi kolme uuritud põlvkonna - noorte, lapsevanemate ja vanavanemate - seas esines ühine arusaam, mille järgi nad on kõik lihtsad inimesed, kelle andmetel puudub kasutusväärtus. Siiski esines vastuolu, et kuigi andmetega ei ole midagi peale hakata, kardetakse nende pahatahtlikku ärakasutamist. See paradoksaalne pole-midagi-varjata nähtus (Bolin, 2018, Hargittai ja Marwick, 2016) võib varjata murelikkust nähtamatute jälgimispraktikate osas.

4.3 Arusaam institutsionaalsest privaatsusest

Saab kinnitada fakti, nagu selgus ka 2021. a ESS uuringust, et inimesed tunnevad turvaliselt, kui isiklike andmeid kasutatakse pereliikmete ja haridussüsteemi poolt. Haridussüsteemi peetakse üldjuhul kõrgeks, mida kinnitab ühe noore seisukoht, et haridusplatvormidele isiklike andmete (sh isikukood) sisestamine on põhjendatud ja aktsepteeritav. Samas rõhutas, et väljaspool haridusplatvorme ei oleks valmis sisestama oma isikuandmeid, kui ainult meiliaadressi.

Haridusplatvormide kasutamine on nii lapsevanemate kui ka laste vaatest kasutusel eelkõige info vahendamise platvormina. Saab oletada, et kui lapsel on koolis hästi, siis ei ole probleemi ka sellest, et lapsevanemad seda jälgivad, kohati jäi silma, et liigne vaatamine tekitab noortes pingeid. See võib tähendada, et noored on valmis oma isiklike asjade eest vastutama ning ei ole vaja üle hoolitseda nagu digitaalne vanemlus endaga kaasa võib tuua.

Institutsionaalse privaatsuse alla kuulub tervise jälgimine, mida tehakse terviseäppide kaudu. Nagu eelmises alapeatükis tõin välja Norra uuringu näite, siis aktiivsusmonitoride ühine jälgimine annab võimaluse luua uutlaadi ühendusi – veebis jälgimine annab kõneainet ka edaspidiseks. See annab võimaluse platvormide väliselt algatada vestluseid ja arutelusid (Mannelli, 2025: 38). Tervise ühiselt jälgimine aitab luua kommunikatiivseid silde pereliikmete vahel.

4.4 Arusaam kommertslikust privaatsusest

Meediastunud maailmas jõuab info ja reklaam meieni läbi nii klassikaliste meediumite – trükimeedia, raadio ja televisiooni - kui ka sotsiaalmeedia kaudu, lisaks erinevatelt platvormidelt, mille rakendusi kasutame. Kõigi kolme generatsiooni pereliikmed on tähele pannud soovitusi nii

sotsiaalmeedias, voogedastusplatvormidel kui ka ajaleheartiklite vahel. Soovitusi varasemate vaatamiste ja otsingute põhjal peetakse üldjuhul meeldivaks ja isegi üsna personaliseeritud lähenemiseks. Küll aga reklaami ja veebipoodide soovitused on agressiivsed ja võivad teatud juhtudel tekitada kasutajates pahameelt.

Soovituste põhjal tehtud ostud toetavad müügile orienteeritud platvormide eesmärki. Siiski ilmneb, et vanem põlvkond on selle osas ettevaatlikum varasemalt esinenud pangamaksete probleemide tõttu, mis on tekitanud usaldamatust. Samal ajal oli ka ühel lapsevanemal olukord, kus maksega seotud tehingu käigus läks raha kaduma.

Ka reklaamide ja soovituste puhul domineerib arvamus, et ollakse tavalised inimesed ning andmete kogumine ei ole probleemiks, sest see on justkui paratamatu osa, kui tahta platvormide hüvedest osa saada (Sefton-Green jt, 2025: 3 ja van Dijck, 2014). “Tasu” tuleb maksta selliste hüvede eest ning nähakse variandina loobumist platvormide kasutamisest, kui ei soovi kellegagi oma andmeid jagada.

Intervjuudest ilmnes teadlikkus mediastunud maailmast ning sellest kuidas platvormiseerunud keskkonnad kujundavad inimeste tarbimiskäitumist. Reklaami mõju ja nende agressiivne levik platvormidel võib panna inimesi rohkem tarbima, mis on platvormide suurim eesmärk - teha oma tooted vastupandamatuks. Isikupärastatud reklaamid, soovitused ja jalajälg, mille veebi jätame, annab võimaluse meiega manipuleerida ning täidab jälgimiskapitalismi (Zuboff, 2019) eesmärki, milleks on andmete müük kaupade ja teenuste tootmiseks.

Teadlikkus inimeste seas peaks kasvama – mida rohkem andmeid ise ära anname, seda rohkem on võimalik seda ära kasutada kas müümise eesmärgil, muud moodi manipuleerimiseks ja tegutsemise mõjutamiseks.

4.5 Meetodikriitika

Magistritöös kasutatud andmestik andis hea vaate põlvkondadevahelise platvormidel suhtlemise, praktikate ja privaatsuse teemal. Varasemalt on kolme põlvkonna hõlmavaid uuringuid tehtud võrdlemisi vähe ning seetõttu oli lähenemine küllaltki uudne.

Kuna kasutasin kvalitatiivset meetodikat esmakordselt, võivad tõlgendused olla subjektiivsed ning mõjutatud uurija kogemustest.

Magistritööks kasutatud valim oli sihipärane, kaasatud oli 11 perekonda ja kvalitatiivse lähenemisviisi tõttu ei saa analüüsitulemusi üldistada populatsioonile.

KOKKUVÕTE

Oma lõputöös käsitlesin meediastumist, andmestumist, platvormistumist ning platvormide kasutamise seotud privaatsuse teemasid. Tuginedes projekti PlatFAMs (vt Opermann jt, 2025) intervjuude andmetele, uurisin, milline on intervjuueeritud pereliikmete arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas. Alaküsimustena uurisin, millised on pereliikmete (n=33) arusaamad omavahelise suhtluse, institutsionaalsest ning kommertslikust privaatsusest. Samuti huvitas mind see, kas lapsevanemad tunnetavad seoses platvormidel käitumisega ohtu laste privaatsusele.

Tulemustest selgus suhtumine, et ohtu oma tegevustega lapsevanemad või vanavanemad lastele ei tekita. Küll aga on tekitanud jälgimisplatvormide kasutamine ebamugavaid olukordi ning tundunud äppide kasutamisel piiravana. Internetis turvalisest tegutsemisest olid intervjuueeritud perekonna liikmed teadlikud ja pereliikmete vahel toimub koostöö, kui on oht privaatsusriivele. Noorimate seas leidub kõige vähem isikliku info jagamist sotsiaalmeedias, vanemate ja vanavanemate seas rohkem.

Hariduse, panganduse ning tervise seonduvate platvormide osas väga palju intervjuudest ei selgunud. Haridusäppe kasutatakse enim ning seda selleks, et lapsevanemad saaksid olla kursis koolis toimuvaga. Panganduse äppide kasutamisega ilmnes vanema põlvkonna seas kartus maksete tegemise ja rahast ilmajäämise osas. Terviseäppe kasutavad pigem keskmise põlvkonna pereliikmed ning jälgivad sealseid trende ja võrdlevad teiste liikumisharjumustega.

Algoritmide olemasolust ollakse teadlikud ning pidevaid soovitusi ja reklaame tuleb kõigi kolme generatsiooni sotsiaalmeediaplattformidel ette. Andmete kogumisest ollakse teadlikud, kuid kes ja mil viisil neid täpsemalt töötlevad, on vähem selge.

Suhtumine andmekorjesse on neutraalne, aktsepteeritakse seda, et andmeid kogutakse ning see on paratamatu platvormidest osa saamiseks. Teisipidi kardetakse, et andmete jagamisega võib olla oht turvalisusele ja ei tea iial, mida kõigi andmetega teha võidakse.

Käesolev magistritöö andis kvalitatiivse ülevaate: valim oli sihipärane, kuid tulemusi ei saa üldistada populatsioonile.

SUMMARY

In my thesis “Understanding Privacy Across Three Generations in a Data-Driven Society” I examined mediatization, datatization, platformization, and privacy issues related to the use of platforms. Based on interview data from the PlatFAMs (Kalmus, Siibak, Opermann, Männiste, Napp, Meus) project, I investigated the perceptions of the interviewed family members about privacy in a data-driven society. As sub-questions, I investigated the perceptions of family members (n=33) regarding communication, institutionalization, and privacy. I was also interested in whether parents perceive their behavior on platforms as a threat to children's privacy.

The results revealed an attitude that parents or grandparents do not pose a threat to children with their actions. However, the use of monitoring platforms has created uncomfortable situations and has been restrictive in the use of apps. The interviewed family members were aware of safe online activities, and family members cooperate when there is a risk of privacy invasion.

The youngest people share the least personal information on social media, while the parents and grandparents share the most.

Not much was revealed from the interviews regarding platforms related to education, banking and health. Education apps are used the most, and this is so that parents can stay up to date with what is happening at school. The use of banking apps revealed fears among the older generation about making payments and losing money. Health apps are more commonly used by middle-generation family members, who monitor trends there and compare them with other exercise habits.

People are aware of the existence of algorithms and constant recommendations and advertisements appear on social media platforms for all three generations. People are aware of the collection of data, but who processes it in more detail and in what way is unclear. The attitude towards data collection is neutral, it is accepted that data is collected and that this is inevitable for gaining access to the platforms. On the other hand, there is a fear that sharing data may pose a security risk and one never knows what may be done with all the data.

This master's thesis provided an overview of the qualitative side, where the sample is targeted, but the results cannot be generalized to the population.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aasa, A. (2020). (Suur)andmete visuaalne esitamine. *Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht*. TLÜ Kirjastus, Tallinn 2021.

Bolin, G. (2018). *Media Use and the Extended Commodification of the Lifeworld*. In Technologies of Labour and the Politics of Contradiction, edited by Paško Bilić, Jaka Primorac and Bjarki Valtýsson, 235–252. London: Palgrave Macmillan. DOI 10.1007/978-3-319-76279-1_13

Eesti Vabariigi Põhiseadus (28.06.1992). Riigi Teataja. Kasutatud 11.09.2024. <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002>

Erstad, O., Hegna, K., Livingstone, S., Negru-Subtirica ja O., Stoilova, M. (2024) How digital technologies become embedded in family life across generations: scoping the agenda for researching 'platformised relationality', *Families, Relationships and Societies*, 13(2): 165, DOI: 10.1332/20467435Y2024D000000023

Isikuandmete kaiste seadus (12.12.2018). Riigi Teataja. Kasutatud 21.02.2025. <https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019011?leiaKehtiv>

Isikuandmete kaitse ühendmäärus (27. aprill 2016). Euroopa Liidu teataja. Kasutatud 21.02.2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&from=ET#d1e1788-1-1>

Beilmann, M., Opermann, S., Kalmus, V., Viddenberg ja J., Pedaste, M. (2023) The role of school-home communication in supporting the development of children's and adolescent's digital skills, and the changes brought by COVID-19, *Journal of Media Literacy Education*, 15(1), 1-13, DOI: 10.23860/JMLE-2023-15-1-1

Cui, M., Janhonen-abruquah, H., Darling, C. A., Chavez, F. L. C ja Palojoki, P. (2018) Helicopter Parenting and Young Adults' Well-Being: A Comparison Between United States and Finland. *SAGE journals* Vol 53, Issue 4, DOI 10.1177/1069397118802253

Couldry, N., ja Mejias, U. A. (2019). Data colonialism: Rethinking big data's relation to the contemporary subject. *Television & New Media*. Vol 20, Issue 4, 336-349, DOI 10.1177/1527476418796632

- Dethloff, N. (2023). Families and the Law: Taking Account of Children's Evolving Capacities in Analogue and Digital Contexts. *Families and New Media*. Springer. DOI 10.1007/978-3-658-39664-0 pp 3-31
- Goulden, M. (2021) 'Delete the family': platform families and the colonisation of the smart home. *Taylor & Francis Group* VOL. 24, NO.7. 903-920, DOI 10.1080/1369118X.2019.1668454
- Hargittai, E. ja Marwick, A. (2016). "What can I really do?" *Explaining the privacy paradox with online apathy*. *International Journal of Communication*, 10, 3737–3757. <https://doi.org/10.5167/UZH-148157>
- Hepp, A. (2013). The communicative figurations of mediatized worlds: Mediatization research in times of the 'mediation of everything'. *European Journal of Communication* 28(6) 615–629. DOI: 10.1177/0267323113501148
- Hepp, A. (2018). *Meediakultuur*. TLÜ Kirjastus, Tallinn 2018.
- Hepp, A. (2022). Digital media, data infrastructures, and space. The refiguration of society in times of deep mediatization. <http://doi.org/10.4324/9780367817183-6>
- Haridus- ja Noorteameti veebileht. Kasutatud 10.09.2024. <https://harno.ee/eksamid-testid-ja-uuringud/eksamid-testid-ja-lopudokumendid/pohikooli-lopueksamid>
- Hjarvard, S. (2008). *The Mediatization of Society A Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change*. *Nordicom Review* 29 (2008) 2, pp. 105-134
- Ibrus, I. (2021). *Meedia arengu põhiküsimused: andmestumine, platvormistumine ja meediastumine ning mida nendega ette võtta?* Pikksilm – ülevaade valitud trendidest. Arenguseire Keskuse trendiraport. Kasutatud 04.04.2025. https://arenguseire.ee/wp-content/uploads/2023/10/pikksilm_meedia_arengu_pohikusimused.pdf
- Inimõiguste Keskus. *Iga klikk loeb, ka sinu andmeid!* Kasutatud 17.07.2024. <https://humanrights.ee/iga-klikk-loeb-ka-sinu-andmeid/>
- Kiili, L. (2022). Lapse jälgimine e-koolikeskkondade vahendusel: emade kogemused ja arvamused. TÜ Sotsiaalteaduste valdkonna magistritöö.
- Kramp, T., Kranenburg, R. ja Lange, S. (2013) *Introduction to the Internet of Things*. DOI:10.1007/978-3-642-40403-0_1

- Kruise, K. ja Kalmus, V. (2016). *Supernatural Creatures, Accidents, and War: Young Children's Television-related Fears and Coping Strategies*. Sage. Television & New Media DOI 10.1177/1527476416652692, 1-17
- Kõuts-Klemm, R. ja Korts, K. (2010). Ülevaade meedia ja kommunikatsiooni teooriast. Loengumaterjal. Tartu Ülikool. Kasutatud 24.04.2025. <https://www.cs.tlu.ee/filcore/wp-content/uploads/2012/05/%C3%9Clevaade-meedia-ja-kommunikatsiooni-teooriast.-Loengumaterjal.pdf>
- Lastekaitseeadus (19.11.2014). Riigi Teataja. Kasutatud 06.02.2025. <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122024023>
- Lapse õiguste konventsioon (26.09.1991). Riigi Teataja. Kasutatud 06.02.2025. <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Livingstone, S. (2009) *On the Mediation of Everything: ICA Presidential Address 2008*. DOI 10.1111/j.1460-2466.2008.01401.x
- Livingstone, S. ja Sefton-Green, J. (2025) The Platformization of the Family. DOI 10.1007/978-3-031-74881-3_2
- Lupton, D. (2018). Caring Dataveillance: Women's Use of Apps to Monitor Pregnancy and Children. DOI: 10.4324/9781351004107-37
- Mannell, K., Hegna, K. ja Stoilova, M. (2025). *The Home as a Site of Platformization*. The Platformization of the Family, https://doi.org/10.1007/978-3-031-74881-3_3
- Membrive, A. ja Miño-Puigcercós, R. (2025). *Researching the Platformization of the Family: Methodological Challenges*. The Platformization of the Family, https://doi.org/10.1007/978-3-031-74881-3_5
- Mascheroni, G., Ponte, C. ja Jorge, A. (2018). Digital Parenting. The Challenges for Families in the Digital Age. Yearbook 2018.
- Mascheroni, G. ja Siibak, A. (2021). Datafied Childhoods. Data Practices and Imaginaries in Children's Lives. *Peter Lang* Volume 124, DOI 10.3726/b17460
- Masso, A. (2023). Kuidas pöörata ühiskonna andmestumist enda kasuks? Muutused usalduse ja ohu hinnangutes. M. Ainsaar (toim). Muutuv ja mitmekesine Eesti Euroopa Sotsiaaluuringus. Tartu Ülikool.

Masso, A., Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020). Sissejuhatus. *Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht*. TLÜ Kirjastus, Tallinn 2021.

Marx, G. ja Steeves, V. (2010). From the Beginning: Children as Subjects and Agents of Surveillance. *Surveillance & Society* 7(3/4): 192-230.

Mejias, U. A. ja Couldry, N. (2024). *Data Grab. The New Colonialism of Big Tech (and How to Fight Back)*. Penguin Random House, UK 2024.

Napp, M. (2023) *The communicative construction of families: emerging trends in the age of deep mediatisation*. University of Tartu Press, Tartu 2023.

Nevski, E. ja Siibak, A. (2016) The role of parents and parental mediation on 0–3-year olds' digital play with smart devices: Estonian parents' attitudes and practices. Taylor & Francis, DOI 10.1080/09575146.2016.1161601

Norstat 2022 uuringu kokkuvõte. Kasutatud 27.04.2025.
<https://www.targaltinternetis.ee/uudised/2023/02/8906/>

Opermann, S., Kalmus, V., Männiste, M., Siibak, A., Meus, K., Hegna, K., Benga, O., Erstad, O., Esteban-Guitart, M., Mateja-Jaworska, B., Miño-Puigcercós, R. ja Livingstone, S. (2024). Metodoloogiline ülevaade perede platvormistuva elumaailma uurimisest. Lühiraport nr 2, 2024 DOI: 10.5281/zenodo.14800009

Parsons, T. ja Bales, R. F. (1956). *Family socialisation and interaction process*. London: Routledge & Kegan Paul, DOI 10.4324/9781315824307

Perekonnaseadus (18.11.2009). Riigi Teataja. Kasutatud 06.02.2025.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603>

Pangazio, L., Langton, K. ja Siibak, A. (2025). How the Family Makes Itself: The Platformization of Parenting in Early Childhood. *The Platformization of the Family, Palgrave Macmillan*, chapter 4. DOI 10.1007/978-3-031-74881-3_4

Poell, T., Nieborg, D. ja van Dijck, J. (2019) *Internet Policy Review*, 8(4). DOI: 10.14763/2019.4.1425

Saks, K., Klopets, M., Hämmal, J., Kaljuste, K. E., Petermann A., Klesment, I. ja Parder, M.-L. (2024). *Laste internetikasutus ning võimalused internetis toimuva laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks*. Kantar Emor.

Saks, K. (2022). *Laste elumaailma meediastumine*. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

- Sefton-Green, J., Mannell, K. ja Erstad, O. (2025). *The Platformization of the Family. Towards a Research Agenda*. Palgrave Macmillan, DOI: 10.1007/978-3-031-74881-3
- Solove, D. J. (2020). *The Myth of the Privacy Paradox*. 89 *George Washington Law Review* 1 (2021) George Washington University Law School. Kasutatud 15.05.2025. https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2738&context=faculty_publications
- Stoilova, M., Nandagiri, R. ja Livingstone, S. (2019). *Children's understanding of personal data and privacy online – a systematic evidence mapping*, *Information, Communication & Society*, 24:4, 557-575, DOI: 10.1080/1369118X.2019.1657164
- Sukk, M. ja Soo, K. (2018). *EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused*. Kalmus, V., Kurvits, R. ja Siibak, A. (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. DOI 10.13140/RG.2.2.32549.55526
- Zuboff, S. (2019) *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*.
- Thimm, C. (2023) *Mediatized Families: Digital Parenting on Social Media*. Families and New Media. Springer. DOI 10.1007/978-3-658-39664-0_2
- Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020) *Eetika ja privaatsus. Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht*. TLÜ Kirjastus, Tallinn 2021.
- Tikerperi, M-L. (2020) *Tulemuste esitamine. Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes*. sisu.ut.ee/kvalitatiivne
- van Dijck, J. (2013). *Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm and ideology*. *Surveillance & Society* 12(2):197-208.
- van Dijck, J. ja Poell, T. (2013) *Understanding Social Media Logic*. *Media and Communication* 1(1):2-14. DOI: 10.12924/mac2013.01010002
- van Dijck, J., Nieborg, D. ja Poell, T. (2019) *Reframing platform power*. *Internet Policy Review*, Volume 8, Issue 2 DOI: 10.14763/2019.2.1414
- van Dijck, J., Poell, T. ja de Waal, M. (2018) *The Platform Society*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780190889760.001.0001
- Wharton, A. S. (2005). *The sociology of gender: an introduction to theory and research*. Wiley Blackwell.

LISAD

Lisa 1. PlatFAMs intervjuukava (lastele, vanematele ja vanavanematele), 2024

Sissejuhatus (5 minutit)

Lase intervjuueeritaval läbi lugeda ja allkirjastada informeeritud nõusoleku vorm. Vajadusel selgita, kui miski jääb arusaamatuks.

Täname, et oled nõus selles intervjuus osalema. Soovime oma uuringuga teada saada, kuidas pered kasutavad oma igapäevaelus erinevaid digiplatvorme. Räägime sel teemal viies erinevas riigis elavate perekondadega: lastega, nende vanemate ja vanavanematega. Kui räägime platvormidest, mõtleme me telefonis, tahvelarvutis või arvutis olevaid rakendusi, mis aitavad sul olla ühenduses teiste inimeste või teiste rakendustega. Meid huvitavad just erinevad viisid, kuidas inimesed ja pered samu platvorme kasutavad. Seega küsime selle kohta, millised on sinu ja sinu pere platvormide kasutamise kogemused. Selles vestluses ei ole õigeid ega valesid vastuseid! Nii et vasta nii, nagu sina asjadest aru saad. Kui sa ei soovi mõnele küsimusele vastata, siis lihtsalt ütle seda ja liigume intervjuuga edasi. Tõenäoliselt kulub meil intervjuule üle tunni aja, aga me võime teha vahepause. Anna lihtsalt märku, kui soovid teha väikese pausi.

Kas sulle sobib, kui salvestan meie vestluse? Uuringutulemuste avaldamisel ei ole kusagil mainitud sinu nime ega muud isiklikku informatsiooni (juba enne intervjuude analüüsimist kustutame inimeste või kohtade (nt kooli) nimed, mis on intervjuu käigus kõlanud, et sina ega su pereliikmed ei oleks uuringus ära tuntavad). See, mida sa räägid, jääb konfidentsiaalseks.

[Lülita helisalvesti sisse. Aseta salvestusseade intervjuueeritava lähedale, et heli oleks hea kvaliteediga.]

Digitaalne navigeerimine: kuidas inimesed integreerivad ja kohandavad platvorme oma pereellu (10 minutit)

1. Räägime sissejuhatuseks natuke sinu perekonnast. Palun räägi mulle oma perest veidi lähemalt. (5 minutit)

Keskendu perekonna tähendusele intervjuueeritava jaoks. Küsi kõigi kolme põlvkonnaliikme kohta, kui ta ei peaks neid ise välja tooma.

Täpsustavad küsimused: Kes neist elab siinsamas / lähedal / kaugel / välismaal? Kuidas kirjeldaksid oma perekonda teistele inimestele?

2. Kuidas sa suhtled oma pereliikmetega (silma silma, telefonis, internetis, kirja teel)? (5 minutit)

[Kasuta märkmepabereid, et kirjutada üles erinevate platvormide nimed, mis jutu sees esile kerkivad.]

Keskendu suhtlusviiside tuvastamisele, sealhulgas peres suhtlemiseks kasutatavate platvormide kindlaks tegemisele.

Täpsustavad küsimused: Millist suhtlusviisi sa eelistad? Miks? Kui tihti seda suhtlusviisi (kellega suhtlemiseks?) kasutad? Kasutad sa erinevaid platvorme erinevate pereliikmetega? Miks? Kes seda korraldab (nt kes helistab kellele)? Millised seadmeid teil peres olemas on (nt telefonid, mängukonsoolid, Amazon Alexa jne)?

Läbirääkimine: kuidas on platvormid pereellu integreeritud (20 minutit)

3. Sa nimetasid [platvormi, nt WhatsApp]. Räägime natuke lähemalt, kuidas sina ja teised pereliikmed seda kasutavad (5 minutit).

Keskendu platvormide kasutusviisidele ja võimalustele (konkreetsetele funktsioonidele). Viita seni nimetatud pereliikmetele ja olukordadele ning võta jutuks kõik kolm põlvkonda.

Täpsustavad küsimused: Kui sageli te seda kasutate? Kes konkreetselt seda kasutavad? Kuidas sa selle kasutamiseni jõudsid? Kasutajate grupid (kes sinna kuulub/kes ei kuulu?). Milleks see platvorm hea on? Mis sulle selle platvormi juures ei meeldi?

Märkus: last intervjuerides võib välja printitud logod 3. küsimuse juures kasutusele võtta, kui tal on raske spontaanselt platvorme meenutada.

4. Vaatame koos, milliseid teisi platvorme te peres kasutate. Mul on siin mõnede platvormide logod, millega puutume kokku erinevate tegevuste juures oma elus. Vaatame, milliseid neist teie (sina ja sinu perekond) kasutate. (10 minutit)

[Kasuta väljaprintitud logosid, et aidata tal rohkem platvorme meelde tuletada. Too vestlusesse ka märkmepaberitele kirjutatud platvormid, mida ei ole printitud logode valikus.]

Keskendu platvormide valiku, kasutusviiside ja võimaluste võrdlemisele. Lase intervjueritaval läbi vaadata kõik platvormide logod valdkondade kaupa grupeerituna ja arutlege vähemalt prioriteetsete valdkondade üle. Projekti jaoks prioriteetsed valdkonnad on haridus, tervis ning hoolimine /hoolitsemine. Küsi täiendavalt juurde nende platvormide kasutamise kohta, mis kuuluvad ühte "platvormide perekonda" (nt Apple, Google jms). Pane eraldi a) nende platvormide logod, mida intervjueritav praegu kasutab, ja b) mida on varem kasutanud. "Varem kasutatud" platvormidest tee (enda jaoks) väike kuhi, kui need spontaanselt jutustuvad. Kasutuses olevate platvormide logod jäävad lauale ajajoone ülesande jaoks. Nende platvormide logod, mida intervjueritav ei tea ega kasuta, pane eemale; neid ei lähe rohkem tarvis.

Transkribeerimise jaoks jäädvusta intervjuerija tegevus ka suuliselt, nt: „Siin on siis need platvormid, mida kasutate [loe kõik ette], ja siin need, mida tead, aga ei kasuta [loe kõik ette].“ Neid, mida intervjueritav ei tea, pole vaja ette lugeda.

Kasutusvaldkonnad: 1) haridus, 2) hoolitsemine, tervis, treening/fitness, 3) reisimine, 4) voogedastus ja meelelahutus, 5) sotsiaalmeediavõrgustikud, 6) sisu, 7) kommunikatsioon ja suhtlemine, 8) pilveteenused, 9) ostlemine, 10) vanemlik kontroll ja pereliikmete jälgimine, 11) mängimine, 12) finantsteenused, 13) genealoogia.

Täpsustavad küsimused: Räägi lähemalt X-st. Kui tihti? Kes kasutab? Keegi, kes ei ole seal (miks)? Mis sulle meeldib? Milleks see hea on? Midagi, mis sulle ei meeldi? Kuidas on Y-ga? Peamised erinevused (funktsioonid, kasutamine)?

Täpsustavad küsimused: Millised on kõige olulisemad platvormid (millela sa hakkama ei saa)? Miks? Räägi mulle viimasest korrast, kui sa seda kasutasid (millal, milleks ja kellega koos)? Kas oskad öelda, mis on tänu sellele platvormile paremaks muutunud? Aga kas on ka midagi sellist, millest sa oled platvormi kasutamise tõttu ilma jäänud/midagi kaotanud?

Refleksioon: Tee väike kokkuvõte, milliste valdkondade (nt haridus, sotsiaalmeedia, meelelahutus) lõikes intervjuueritav kõige rohkem platvorme kasutab? Millistes kõige vähem? Miks – kuidas ta seda põhjendab?

Suhted: platvormide roll peresuhetes (25 minutit)

5. Kui mõtled suhetele oma pereliikmete vahel, kui olulised on platvormid nende suhete jaoks? Näiteks selleks, et olla ühenduses, tunda lähedust, toetada üksteist?

Keskendu suhetele (kuulumine, lähedus, ühenduses olemine, toetus, konflikt, võim). Keskendu lugudele, mis räägivad platvormide mõjust peresuhetele. Järgi alltoodud teemasid (5A-5D) intervjuusituatsioonist lähtudes ja sobivas järjekorras:

Täpsustavad küsimused, mida vajadusel kasutada: Millised platvormid on kõige olulisemad? Miks? Räägi mõnest korrast, kui tundsid, et platvormid on olulised? Kes veel osales (oli „seal“)? Mis juhtus? Mis muutuks, kui see platvorm kaoks?

A. Hoolimine ja lähedus. Mõned inimesed väidavad, et platvormide kasutamine muudab lähedussuhteid ja üksteisest hoolimist. Näiteks liidab inimesi kokku või loob teistsugust lähedust või soojust inimeste vahel. Mis sa arvad sellest (väitest)? Oled sa kogenud seda oma peres? Palun räägi lähemalt. Kas see puudutab ka sinu last/lapsi/vanemaid/vanavanemaid?

B. Konfliktid. Asjad ei pruugi veebis alati (hästi) sujuda. Mõnikord tekivad peredes platvormide kasutamise käigus või nende tõttu probleemid, pinged või tülid. Kas oskad tuua näite mõnest taolisest olukorrast? Kuidas see juhtus? Kuidas olukord lahenes?

C. Privaatsus ja jagamine. Räägime veidi privaatsusest ning info jagamisest platvormidel. Mida sa arvad isikliku informatsiooni või emotsioonide jagamisest platvormidel? Kas platvormide kasutamine on kuidagi muutnud seda, missugust sisu või millisel määral sa jagad oma perega (aga ka teiste inimestega väljaspool pereringi)? Kas te räägite sel teemal oma peres? Kas platvormid võivad sulle näidata ka seda, millega teised tegelevad? Kas selline info on sulle abiks või hoopis probleemiallikaks?

D Algoritmid ja tehisintellekt. Platvormid teavad meist üsna palju. Mõnikord nad kasutavad seda informatsiooni, et soovitada meile tegevusi ja sisu. Oled sa kunagi märganud midagi sellist? Too palun näiteid. Mida sa arvad platvormide tegevusest just sinu suhtes? Millist infot äpid sinu kohta koguvad? Kellel on sellele infole ligipääs?

Ajajoone ülesanne – keskendu muutustele (10 minutit)

Aitäh, et oled minuga jaganud seda, kuidas teie – sina ja sinu pere – platvorme kasutate. Teeme lühikese kokkuvõtte sellest, millest oleme seni rääkinud. **Mõtleme koos sellele, kuidas on sinu perekonna platvormide kasutus aja jooksul muutunud. Palun pane esimesena ajajoonele nende platvormide logod, mida sa praegusel ajal kasutad.**

[Pane lauale varem valmis kirjutatud sildid „OLEVIK“, „MINEVIK“ ja „TULEVIK“. Kõigepealt asetage „OLEVIKU“ silt nende laual olevate platvormide logode juurde, mida intervjuueritav kasutab. Tee pilt „OLEVIKU“ platvormidest enne edasi liikumist!]

6. Kujutleme, et meil on siin laual tinglik ajajoon, mis on tähistatud kolme sildiga: minevik, olevik ja tulevik. Palun näita, millised platvormid peaksime kindlasti liigitama minevikus kasutatud platvormide alla?

[Võtke uuesti ette „varem kasutatud“ platvormide logod, mis olid vahepeal kõrvale pandud. Lase intervjuueritaval laduda need lauale, „OLEVIKUST“ vasakule poole „MINEVIKU“ sildi alla.]

Palun räägi lähemalt, kuidas te neid platvorme varem kasutasite? Mille poolest sinu perekonnas platvormide kasutamine praegusest erines?

Keskendu mineviku ja oleviku võrdlemisele ning platvormide „kodustamisprotsessidele“.

Täpsustavad küsimused: Milliseid platvorme kasutasid varem? Kas keegi sinu peres hakkas või õppis mõnda platvormi kasutama alles hiljuti / teistest hiljem? Millised on uued funktsioonid või omadused konkreetse platvormi juures? Milliseid platvorme kasutate varasemast vähem või ei kasuta üldse? Miks? Milliseid platvorme kasutate nüüd rohkem? Miks?

Täpsustavad küsimused (refleksioon): Mida sooviksid esile tõsta – kas midagi on muutunud igapäevases pereelus ja suhtluses nende platvormide kasutamise tõttu? Mida on platvormide kasutamine sinu suhetesse teiste pereliikmetega juurde andnud? Või oled hoopis midagi oma pereelus nende platvormide tõttu kaotanud? Kas hakkasid COVID-i ajal, kui ei saanud pereliikmetega kohtuda, veebis midagi uut tegema? Mida? Kas teed seda jätkuvalt?

Märkus: Tee pilt „MINEVIKUplatvormidest“ enne intervjuuga edasi liikumist!

Tuleviku loomine – kas ja kuidas aitavad platvormid kaasa kujuteldavatele pere tulevikele (15 minutit)

Järgmisena sooviksin rääkida tulevikust ja sellest, kuidas sa näed ennast ja oma pereliikmeid tulevikus platvorme kasutamas. Paiguta nüüd tulevikule mõeldes sinu jaoks oluliste platvormide logod ümber „TULEVIKU“ sildi alla (mis on „OLEVIKUST“ paremal). Milliseid sa arvad, et kasutad ka tulevikus?

7. Kui sa nüüd mõtled oma pereliikmetega suhtlemisele, siis mida sa arvad, kas platvormidel on ka tulevikus selles mingi roll? Miks sa nii arvad? Mille poolest võiks platvormide roll tänasega võrreldes erineda? (5 minutit)

Keskendu sellele, kuidas pere / suhtedünaamika aja jooksul muutub ja kas platvormidel on selles mingi roll või kas nad seda kujundavad. Samuti püüa viia jutt pereliikmete elukäigule ning tehnilisele innovatsioonile. Lihtsusta laste jaoks, kasutades näiteid, mis lähtuvad nende vanusest (üksi kooli minemine, oma seadme omamine, kodust väljakolimine).

Täpsustavad küsimused: Kuidas võiks elu sinu peres lähiaastatel muutuda (lapsed saavad vanemaks, muutused vanemate ja vanavanemate elus)? Kuidas mõjutaks see platvormide kasutamist? Või muid aspekte su elus (näiteks vähem isiklikku suhtlemist, vähem kodust väljas käimist)?

Täpsustavad küsimused: Mida arvad sellest, kuidas tehnoloogia ise muutub? Kuidas sa kujutad ette elu „tulevikuplatvormidega“? Kas mõtled mõnikord sellele, kuidas erinevad platvormid koguvad andmeid sinu pereliikmete kohta ehk digitaalse jälje kohta, mille te kõik endast jätate? Kas tunned selle pärast muret, mõeldes tulevikule?

8. Kui sul oleks võimalik midagi muuta selles, kuidas sina või su pere platvorme kasutab, siis mis vajaks sinu meelest muutmist? Kes võiks neid muudatusi teha? (5 minutit)

*Pöördu tagasi ajajoone juurde ja palu intervjueeritaval mõelda võimalikele muutustele kõigis eluvaldkondades (õppimine, tervis, suhted), mis võivad mõjutada perekonda (kõiki kolme põlvkonda). **Keskendu tuleviku loomisele – tulevikku suunatud tegevused, mida pere saab teha, teeb ja sooviks teha.***

Täpsustavad küsimused: Asjad, mida sooviksid teha teisiti ja miks? Asjad, mida soovid jätta samaks? Platvormid, mille kasutamisega jätkad, või mille kasutamisega alustad, või kasutad teisiti või vähem? Kas tunned, et suudad platvorme kasutada nii, nagu soovid? Milliseid uusi funktsioone sooviksid oma lemmikplatvormidele? Kas on muid muudatusi, mis aitaksid sul ja su pereliikmetel tehnoloogiast rohkem kasu saada ja neid tõhusamalt kasutada?

Märkus: Tee pilt „TULEVIKUplatvormidest“ enne viimase küsimuse juurde liikumist!

9. Meie ühiskonnas arutletakse palju digitehnoloogia rolli üle ja kuidas see võib mõjutada perekondade igapäevaelu tulevikus. Räägime lõpetuseks, mida sina arvad sellest (mõttest), et platvormid muudavad ühiskonda? (5 minutit)

Täpsustavad küsimused: Kas arvad, et perekondlikud suhted ja suhtlemine muutuvad tihedamaks või hoopis hõredamaks? Miks? Kas nõustud väitega, et digiplatvormid aitavad kaasa perekonna heolule, või mitte? Kui jah, siis millistele heaolu aspektidele ja milliste pereliikmete jaoks? Mida arvad sellest, kas muutume digiplatvormide kasutamise tõttu isekamaks või altruistlikumaks? Kas meil jääb rohkem või vähem vaba aega? Kas ühiskonnad muutuvad võrdsemaks või ebavõrdsemaks? Miks? Milliseid teisi muutusi näed ette? Kuidas end selles suhtes tunned? Kas tunned, et oled nendeks muutusteks valmis? Kuidas võiksid inimesed juba nüüd nendeks muutusteks valmistuda? Kes võiks sind aidata?

Kokkuvõte (5 minutit)

Enne kui intervjuu lõpetame, kas on midagi, mida soovid lisada? Midagi, mida pead veel oluliseks jagada ja mis võiks olla teistele kasulik teada? Kuidas sulle meeldis täna sellest kõigest rääkida?

Tänu + kingitus.

[Kui sa ei ole intervjuu jooksul kogu vajalikku taustainfot kirja saanud, siis küsi intervjueeritavalt puuduv info ja lisa see välimärkmete vormi. Veendu, et ka nõusolekuvorm on allkirjastatud ning et oled uuringus osalejale andnud tema soovitud kinkekaardi või leppinud kokku selle saatmise e-kinkekaardina (esimesel võimalusel pärast intervjuud).]

Lisa 2. Nõusolekuvorm 15-aastastele ja vanematele

Pereelu platvormiseerumine:

digitaalsed muutused perekondade igapäevaelus eri põlvkondade lõikes

Nõusolekuvorm 15-aastastele ja vanematele

Aitäh, et Sa lubasid mul tutvustada meie uuringut, milles soovime teada saada, kuidas Sina koos oma pereliikmetega digitaalseid platvorme kasutad, mida Sa sellest arvad ning mida tunned.

Kui ma küsin midagi sellist, millest Sa aru ei saa, siis palu mul selgitada. Kui Sa tunned mingil hetkel, et ei soovi enam küsimustele vastata ning tahad vestluse lõpetada, siis palun anna mulle sellest märku.

- Mulle on uuringut tutvustatud ning mul on olnud võimalus küsida küsimusi.
- Ma nõustun osalema uuringus ja vestluse salvestamisega.
- Ma nõustun oma vastuste ja personaalse informatsiooni (nimi ja kontaktandmed) uuringu tarbeks kasutamisega ning info arhiveerimisega.
- Ma saan aru, et mulle tagatakse konfidentsiaalsus ning et minu isikut ei ole võimalik hiljem uuringu tulemuste põhjal kindlaks teha.
- Ma saan aru, et minu personaalseid andmeid (nõusolekuleht, kontaktandmed) hoitakse turvaliselt, neid ei jagata väljaspool seda uuringut olevate inimestega ja andmed hävitatakse 10 aasta pärast.

Palun märgi kõik ruudud, kui Sa soovid projektis osaleda.

Sinu nimi:

Kuupäev:

Allkiri:

Aitäh, et leidsid aega aidata meil uuringut teha!

Lisa 3. Nõusolekuvorm 8-14-aastastele lastele

Pereelu platvormiseerumine:

digitaalsed muutused perekondade igapäevaelus eri põlvkondade lõikes

Nõusolekuvorm 8–14-aastastele lastele

Aitäh, et Sa lubasid mul tutvustada uuringut, milles soovime teada saada, kuidas Sina koos oma pereliikmetega digitaalseid platvorme ja äppe kasutad, mida Sa sellest arvad ning mida tunnend.

Kui ma küsin midagi sellist, millest Sa aru ei saa, siis palu mul selgitada. Kui Sa tunnend mingil hetkel, et ei soovi enam küsimustele vastata ning tahad vestluse lõpetada ja ära minna, siis palun anna mulle sellest märku.

- Mulle on uuringut tutvustatud ning mul on olnud võimalus küsida küsimusi.
- Ma nõustun osalema uuringus ja vestluse salvestamisega.
- Ma nõustun oma vastuste ja isikliku informatsiooni (nimi ja kontaktandmed) uuringu tarbeks kasutamisega ning info säilitamisega.
- Ma saan aru, et mulle tagatakse konfidentsiaalsus ning et minu isikut ei ole võimalik hiljem uuringu tulemuste põhjal kindlaks teha.
- Ma saan aru, et minu isiklike andmeid (nõusolekuleht, kontaktandmed) hoitakse turvaliselt, neid ei jagata väljaspool seda uuringut olevate inimestega ja andmed hävitatakse 10 aasta pärast.
- Ma olen alla 15-aastane ja mul on vanema või eestkostja nõusolek selles uuringus osalemiseks.

Palun märgi kõik ruudud, kui Sa soovid projektis osaleda.

Sinu nimi:

Sinu vanus:

Kuupäev:

Allkiri:

Palun näita seda oma vanemale või eestkostjale

Mina, lapsevanem/eestkostja, olen lugenud nõusolekulehte ning annan oma lapsele, _____ [kirjuta siia lapse nimi], nõusoleku osaleda PlatFAMs-i uuringus.

Ma mõistan, et mu lapse osalus uuringus on täies mahus vabatahtlik ning ei too kaasa erikohtlemist. Ma mõistan, et mu laps ei pea vastama ühelegi küsimusele, millele ta ei soovi, ning võib igal hetkel uuringus osalemisest loobuda.

Lapsevanema/eestkostja nimi:

Kuupäev:

Allkiri:

Aitäh, et leidsid aega aidata meil uuringut teha!

Lisa 4. Ingliskeelne intervjuu protokoll

Fieldwork notes protocol (täita inglise keeles/tõlkida inglise keelde)

The researcher should fill in for each participant immediately after the interview.

A. Background information

Project country	
Interviewer	
Interview date	
Pseudonym of the family + gen. code (e.g., family Kask_gen 1) <i>Gen 1 = grandparent, gen 2 = parent, gen 3 = child</i>	
Gender	male () female () non-binary ()
Age	
Highest completed level of education	preschool () primary (3-6 ys) () basic (7-9 ys) () secondary (10-13 ys) () applied higher / post-secondary / incomplete university education () university degree ()
Occupation/ area of professional specialisation	
Ethnicity	main ethnic group () minority ethnic group ()
Country of residence	
Area of residence	capital city () large city () small town () rural area or village ()
Structure of the family (based on the 2nd generation)	different-sex parent family () same-sex parent family () single-parent family () divorced/separated family ()
Number of (step)siblings in the family (living together or not)	
Relationship between the interviewees	
Interview type	face-to-face () online ()

Location	home () somewhere else ()
Length of the interview	total (min) _____ incl. part I _____ ; part II _____; part III _____

B. Description of the context of the interview and how it went.

E.g. interview setting (place, location), overall impression of how the interview went, description of the interviewee and how they acted, anything that stood out.

C. Description of the family.

E.g. people included in the family, their relationships, who participates in the research.

D. Immediate reflections and notes (as they come to mind) that can be considered for later analysis.

Navigation: *e.g. how the family members use technology, platforms for the different areas of their life, modes of communication, affordances.*

Negotiation: *e.g. how the family members construct their connection and negotiate technology use. Areas of life that are platformised the most/least.*

Future making: *e.g. anticipated changes (family and technology), plans, fears.*

Relationality: *e.g. how people are changed through their relationships with others (connection, power, intimacy, care, conflict, belonging, exclusion, autonomy, closeness across distance, narrowing the generation gaps, solidarity).*

E. Anything to follow up on in the second interview?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaidi Meus ,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Kolme põlvkonna arusaam privaatsusest andmestunud ühiskonnas ,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on prof Veronika Kalmus ja prof Andra Siibak ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kaidi Meus

28.04.2025